

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EKONOMİ – DEVLET İLİŞKİSİ
KONUSUNDA
SOSYALDEMOKRASİNİN EVRİMİ**

95980

Ahmet DURU

**SBE İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programında Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Naci KEPKEP

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON MERKEZİ**

İSTANBUL – 2000

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM I: EKONOMİ-DEVLET İLİŞKİSİ	
1. EKONOMİ- DEVLET İLİŞKİSİ VEYA EKONOMİK SİSTEM.....	6
1.1. DEVLET ANLAYIŞININ EVRİMİ VE DEĞER YARGISI.....	8
1.2.EKONOMİ POLİTİKASININ ANLAMI VE DEVLETİN EKONOMİYE İLGİSİNİN NEDENLERİ	12
1.2.1 DEVLETİN EKONOMİYE İLGİSİNİN NEDENLERİ.....	13
1.2.2. EKONOMİ POLİTİKASININ ANLAM VE OLUŞTURULMASINDA EKONOMİ POLİTİKASI ÖZNELERİNİN YERİ VE ÖNEMLERİ 15	
1.3. EKONOMİ-DEVLET İLİŞKİSİNDE YÖNTEM.....	22
1.3.1 KOORDİNASYON İLKELERİ	23
1.3.2.SUBORDİNASYON İLKELERİ	24
1.4. EKONOMİK SİSTEM KAVRAMI.....	25
1.4.1 SERBEST PİYASA EKONOMİSİ SİSTEMİ.....	25
1.4.2. YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ SİSTEMİ.....	27
1.4.3.BÜTÜNSSEL MERKEZDEN YÖNETİLEN EKONOMİ SİSTEMİ...29	
1.5. EKONOMİK SİSTEMİN OLUŞTURULMASI.....	31
1.5.1 EKONOMİK DÜZENİN OLUŞTURULMASI.....	31
1.5.1.1.ÜRETİM DÜZENİ.....	31
1.5.1.2. PİYASA DÜZENİ.....	32
1.5.1.3. PARA DÜZENİ	35
1.5.1.4. MALİYE DÜZENİ.....	37
1.5.2. EKONOMİNİN AKIŞINA MÜDAHALE.....	38
1.5.2.1. EKONOMİNİN AKIŞINA DOLAYLI MÜDAHALE	39
1.5.2.1.1. PARASAL ARAÇLAR.....	39
1.5.2.1.2. MALİ ARAÇLAR.....	40
1.5.2.2. EKONOMİNİN AKIŞINA DOGRUDAN MÜDAHALE	41

BÖLÜM II: SOSYAL DEMOKRASİ'NİN OLUŞUMU VE EVRELERİ

2. SOSYALDEMOKRASİNİN OLUŞUMU VE EVRİMİ	43
2.1.MARKSİZMDEN SOSYALDEMOKRASİYE EVRİMLEŞME.....	43
2.2. EDUARD BERNSTEIN	46
2.2.1 BERNSTEIN'DA SİYASAL YAPILANMA.....	46
2.2.2.BERNSTEIN'IN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI	47
2.3.KARL KAUTSKY	48
2.3.1.KAUTSKY'DE SİYASAL YAPILANMA.....	49
2.3.2.KAUTSKY'NİN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI	50
2.4.İSVEÇ'TEKİ SOSYALDEMOKRASİ UYGULAMASI.....	51

BÖLÜM III: YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ VE YENİ EKONOMİK DÜZEN

3. EKONOMİK SİSTEM ÖLÇÜTÜ İLE SOSYALDEMOKRASİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ.....	53
3.1 SOSYALDEMOKRASİDE EKONOMİK DÜZEN	53
3.1.1 ÜRETİM DÜZENİ	53
3.1.2.PİYASA DÜZENİ	54
3.1.3.PARA DÜZENİ.....	55
3.1.4.MALİYE DÜZENİ.....	56
3.2.SOSYALDEMOKRASİ-EKONOMİ İLİŞKİSİNDE YÖNTEM.....	57
3.2.1.YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİNDE KOORDİNASYON İLKESİ.....	58
3.2.2.YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİNDE SUBORDİNASYON İLKESİ.....	58
3.3. SOSYALDEMOKRASİNİN EKONOMİ POLİTİKASI	58
3.4. KÜRESELLEŞME, SOSYALDEMOKRASİ VE YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ	61
3.4.1. KÜRESELLEŞME ve YENİ EKONOMİK DÜZEN.....	64
3.4.2. KÜRESELLEŞME VE SOSYALDEMOKRASİNİN YENİ AÇILIMI	68
SONUÇ	70
YAPILAN GÖRÜŞMELER.....	72
KAYNAKÇA.....	73

GİRİŞ

İnsanoğlu, toplayıcılık-avcılık ilkel sürecini yaşarken bile, gereksinmesinden fazlasını gelecekteki gereksinmeleri için saklamıştır. Tarımsal üretimle yerleşik düzene geçildikten sonra zamanla üretimin tüketimi aştığı dönemlerde tasarruf olgusu gelişmiştir. Doğal afetler, artan nüfus ve teknik gelişim bunu desteklemiştir.

Tarihsel süreç içinde kalabalıklaşan insan toplulukları, doğayı dönüştürürken, üretimde beceri artışı işbölümü gereksinmesi doğurmuştur. Bu süreç sonucunda meydana gelen toplumsal artık bölüşüm ve tüketim alışkanlıklarını değiştirerek uzmanlaşmayı güncelleştirmiştir. Nihayet toplumsal değişim olumlu yönde seyrederek toplumsal gelişime ve refah artışına neden olmuştur vermiştir. Toplumsal artı değer, insanoğlunun artan gereksinmelerine genel anlamda daha iyi cevap vermeye başlaması ile toplumda daha üst düzeyde örgütlenme ihtiyacı kendini göstermeye başlamıştır.

Tarihin akışı içinde bu organizasyon ihtiyacı kendini en üst düzeyde devlet yapısında ortaya koymuştur. Bu bazen bir site devlet, bazen bir krallık, bazen bir dine dayalı devlet, bazen bir imparatorluk, bazen de bir cumhuriyet olmuştur. Ancak türü ve niteliği ne olursa olsun, bu üst örgütlenme onu oluşturan tüm birey, teba, reaya, kul, serf, köle veya vatandaşlar için bir erk timsalidir. Devlet, üzerinde egemenlik hakkının olduğu insan topluluğuyla arasında gizli bir "toplumsal sözleşmenin" varlığı varsayımına dayandırılmıştır. İnsan toplulukları, bu zimni sözleşme ile devlete birtakım yetkileri istençsel olarak, ya da istenç dışı bir şekilde bırakarak, onun oluşturacağı örgütlenme içerisinde yer alacaklarını kabul ederler. Bu üst yapılanma hukuki, sosyal, ekonomik gibi birçok alanda bireysel ya da toplumsal özgürlüklerin az ya da çok devlet lehinde sınırlanmasıyla etkinlik kazanmaktadır.

Ekonomi "kıt kaynakların sınırsız olan gereksinmelerin olabildiğince çoğunu karşılayabilmesine yönelik davranışların toplamı" olarak tanımlanabilir. Toplumsal değişimle birlikte devletin üstlendiği görevler arasında ekonomik

alandaki faaliyetler yer aldığına göre devlet yönetim şekli ne olursa olsun, her zaman, az veya çok, şu veya bu biçimde ekonomi ile ilgilenmek durumunda kalmış, şu veya bu biçimde ekonomiyi yönlendirmeye çalışmış, bununla ilgili kurumlar oluşturmuş, kurallar koymuştur.

Binlerce yıl geriye giden devlet geleneği içinde, herhangi bir dönemde, herhangi bir ülkede yaşanan somut koşullar söz konusu ülkede söz konusu dönemde devletin ekonomiyle ne ölçüde yakından ilgileneceğini, ekonomiye ne ölçüde müdahale edeceğini belirleyen temel etken olmuştur. Belli bir dönemde yaşanan somut koşullar o dönemin düşünürlerinin devlete ilişkin görüşlerini, bu arada devletin ekonomi ile ilgili görevlerinin neler olduğuna neler olduğuna ilişkin görüşlerini etkilemiştir. Somut koşulların etkisiyle oluşan görüşler, devletin ne olduğunu ve devletin, öteki şeylerin yanı sıra, ekonomiye ilişkin görevlerinin neler olduğunu belirleyen modellere dönüşmüş; bu modeller de uygulamada temel alınarak ülkenin ekonomik düzeni oluşturulmuştur.

Bu söz konusu edilen “somut koşullar” belli bir dönemde üretimde, ulaşımda, iletişimde erişilen teknolojik düzeye, yakın siyasal tarihe, öteki ülkelerin ulaştıkları ekonomik düzey, insanların sahip olmaları gerektiğine inandıkları haklarına, topluma karşı olan görevlerine ilişkin görüşleri, ülkede üretimin, tüketimin, yatırımın ve bölüşümün nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşleri ve bu görüşlerinin herbirinin ne kadar yandaş bulunduğu, değişik görüşlerin çevresinde toplanan herbir kümenin ne kadar örgütlü olduğu ve bu kümelerin birbirleri karşısındaki göreceli ağırlıklarının ne kadar olduğudur.

Günümüzdeki ekonomik modeller için de temel kaynak teşkil edebilen on dokuzuncu yüzyıldaki etkin görüş liberalizmdir. Bu görüş, özetle bireycidir ve bireylerin dilediklerini yapmakta özgür olmaları gerektiğini savunur. Liberal düşüncenin ekonomi için ürettiği model “kapitalizmdir”. Bu modele göre dışarıdan herhangi bir güç ekonomiye müdahale etmez. Bireyler yatırıma, üretime ve tüketime ilişkin harcamaları kimseye danışmak gereğini duymadan, özgürce alırlar. Bu modelin işleyebilmesi için rekabet ortamının sağlanması ve

sürdürülmesi gerekir. Devletin de görevi, iç ve dış güvenliği sağlamanın yanı sıra, budur.

Bir ekonomik modelin herhangi bir ülkede uygulamaya konulabilmesi için, o modelin öngördüğü kurum ve kuralların oluşturulması gerekir. Bir ülkede ekonomiyle ilgili olarak oluşturulan kurum ve kuralların tümü o ülkenin "ekonomik düzen" i veya "ekonomik sistem" idir. Kapitalizm modeli doğrultusunda oluşturulan düzen "serbest piyasa ekonomisi düzeni" olarak adlandırılır. Aşağı yukarı 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm Avrupa ülkelerinde ve ABD' de bu düzen yürürlükte oldu. Uygulandığı her ülkede hemen hemen aynı kurumlar ve kurallar yürürlüğe kondu.

Liberal görüşün uygulamaya konması anlamına gelen serbest piyasa ekonomisi sistemi, öngörülenin tersine, toplumun tüm kesimlerini mutlu etmedi. Bazı kimselerde hoşnutsuzluklar giderek arttı. Toplumda, kamplaşmalar ve çatışmalar başgösterdi. Düzen ekonomik bakımdan güçsüz olan emekçilerin zararına işlemişti. İşyerlerindeki sağlık koşulları ve ücret düzeyi en çok yakınmaya neden olan konulardı. Uzun yılları kapsayan savaşlar sonucu, adım adım da olsa, birçok değişiklikler sağlandı. Ancak, çalışma koşullarını düzeltmek yönünde veya işçilerin sendika kurması veya toplu sözleşme yapabilmesi yönünde azar azar yapılan her değişiklik, kısıntısız işleyen rekabet ortamında sınırsız sözleşme özgürlüğü öngören "serbest piyasa ekonomisi düzeni" nin "serbest" olma özelliğinin bir bölümünü ortadan kaldırmıştı. Ancak, bu sistem "serbest" olma özelliğini azar azar yitirmesine karşın yine de "1929 Büyük Dünya Bunalımı" na kadar ana çizgileriyle ayakta kalmıştır.

"Büyük Bunalım" yıllarca sürdü. Başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere, tüm ülkeler bundan olumsuz etkilendiler. Borsalar çöktü, bankalar iflas etti, fabrikalar kapandı, yüz binlerce kişi işsiz kaldı. Kitle işsizliği ve iflaslar milyonlarca insan için yoksulluğu, büyük acıları birlikte getirdi. Sonunda bu bunalım, başta Almanya, İsveç ve ABD gibi ülkeler olmak üzere, birçok ülkede devletin, ekonomi kuramının ve liberal görüşün öngördüğü sınırların dışına çıkarak, ekonomiye müdahale etmesiyle çözülebildi. "1929 Büyük Dünya

Bunalımı” o dönemdeki ekonomi kuramlarının yetersizliğini ortaya koymakla kalmadı, aynı zamanda bu kuramdan türetilen devlet-ekonomi ilişkisiyle ilgili görüşlere olan inancı da temelden sarstı.”1929 Büyük Dünya Bunalımı” sonrasında görüşlerde büyük değişiklikler olmuştu. Bireyi ve onun sınırlanamaz özgürlüklerini toplumsal yaşamın temeli olarak alan liberalizm tek etkin görüş olma niteliğini yitirmişti. Ortaya onun karşıt görüşleri ve liberalizmin çeşitli değişkenleri, aynı ağırlıkta etkin görüşler olarak, çıkmıştı. Öngörülen ekonomik model yine kapitalizmdi; ancak bu model bunalımın öncesindeki “kapitalizm modeli”nden büyük farklılıklar göstermekteydi. Dolayısıyla bu modele dayanılarak oluşturulan ekonomik düzen de artık “serbest” değil, “yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni” dir.

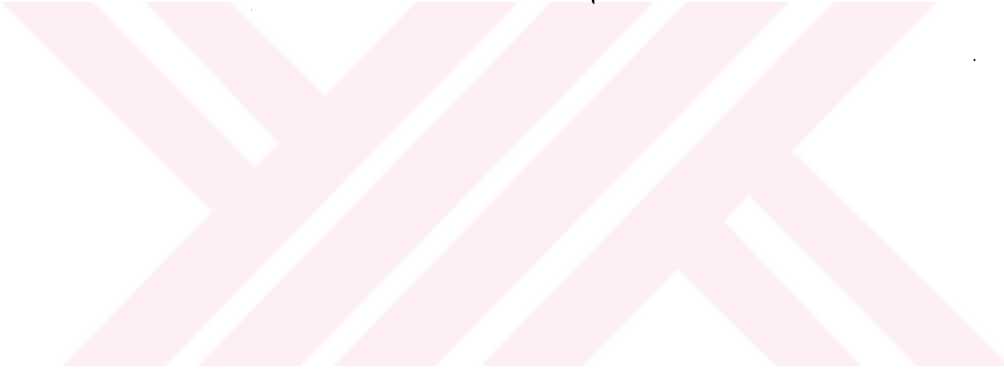
Bu deyimın siyaset terminolojisindeki karşılığı ise sosyal piyasa ekonomisi düzenidir . Bu yeni kapitalizm modeli anlayışı ve buna bağlı olarak ekonomik düzen anlayışı o kadar çok yaygın bir genel kabul görmüştür ki, “sosyal piyasa ekonomisi” deyişini politika söylemine ilk tanıtan bile Alman Hıristiyan Demokrat Partisi üyesi bir politikacı olmuştur.

Ekonomik düzen alanındaki bu yeni yaklaşım Batı Avrupa’da kendisini sosyal demokrat diye yorumlayan siyasetçilerce büyük bir oranda benimsenmiştir. 19. Yüzyılda ortaya çıkan Marksist siyaset anlayışı ve düzen felsefesinden esinlenen ancak tarihte ilk kez Alman siyaset düşünürleri ve politikacılarınca yeni bir eksene oturtularak sosyal demokrasi söylemini oluşturan düşünceler kendisine belki de iktisadi bir düşün dayanağı oluşturmaktaydı.

Siyasi yelpazenin solunda yer alan, ancak ekonomik çözümlerinde çokcama piyasa ekonomisi kurallarına bağlı kalan bu görüş 1929 bunalım sonrası dönemde ve özellikle ikinci savaş sonrasında Avrupa’da uzun yıllar iktidarda kalmıştır. Her ne kadar sosyal demokrat ekonomi politikası, üçlü bir amaca¹ (sınıfsal amaç, büyüme ve sanayileşme, demokrasi) sahipse de, bu politikaları giderek artan bir şekilde, günümüzdeki deyişle “yeni sol” tamamen piyasa ekonomisinin klasikleşmiş dinamiklerinde çözümlenmeye çalışmaktadır .Anavatani

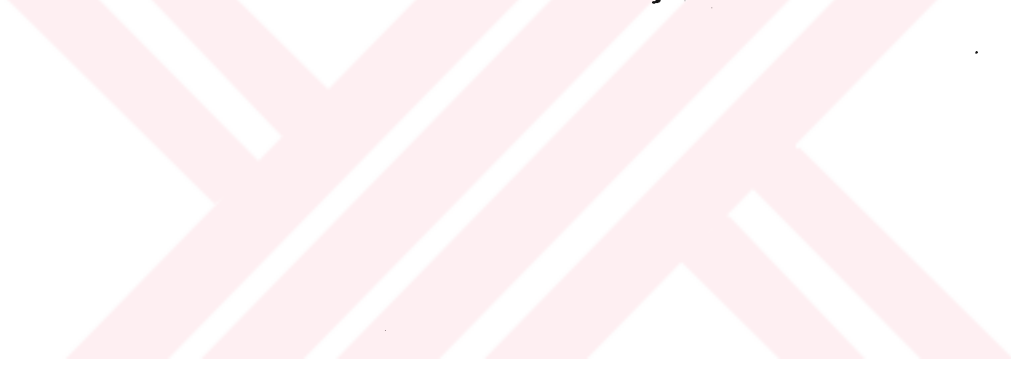
¹ İsmail Cem, Sosyal Deokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir (7. Basım. İstanbul,Can Yayınları Ltd. Şti.,1998, s. : 168.

Almanya olup, İngiltere ve özellikle İsveç' te uzun bir dönem başarılı bir uygulama imkanı bulan bu siyasi-ekonomik yaklaşım henüz dünyada ve özellikle ülkemizde tam olarak anlaşılmanın belirsizliğini yaşamaktadır. Bu konudaki bulanıklığı anlatabilecek belki de en çarpıcı örnek "İsveç sosyal demokrasisi" dir. Bu uygulama ülkemizde yıllarca yanlış anlaşılmıştır. İsveç' te sosyal demokrat bir yönetim iktidardayken ne komünizm ne de sosyalizm rejimi yürürlüktedir. Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeninde sosyal demokrat politikalar uygulanmıştır. Öyleyse sosyal demokrasi nedir ? Sosyalizm ve komünizm ile ilişkisi nedir ? Ekonomi-devlet ilişkisini nasıl görmektedir ? Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni nasıl bir yapılanma öngörmektedir ? Günümüzün küreselleşen dünyasındaki yeni ekonomik düzen içerisinde nerede ve nasıl durmaktadır ? Bu konuda bir netlik sağlamak bu çalışmanın konusu ve amacıdır.

BÖLÜM I

EKONOMİ-DEVLET İLİŞKİSİ

1. EKONOMİ- DEVLET İLİŞKİSİ VEYA EKONOMİK SİSTEM

‘Ekonomik sistem’ kavramı ülkemizde çok değişik anlamlarda kullanılabilir. Bunun bir nedeni bu kavramın, herkesin üzerinde görüş birliğine vardığı, sınırları çizilmiş bir tanımının yapılmamış olmasıdır. Örneğin, kapitalist sistem de denir, serbest piyasa sistemi de; veya komünist sistem, sosyalist sistem de denir, merkezden yönetilen komuta ekonomisi de. Bu konudaki bulanıklığı anlatabilecek belki de en çarpıcı örnek ‘İsveç sosyalizmi’ kavramıdır. Bir dönem bu kavram ülkemizde en ciddi kalemlerce ve en ciddi ağızlarla ‘İsveç’te uygulanmakta olan ekonomik sistem’ anlamında kullanılırdı. Oysa, bilindiği gibi, ne sosyalizm bir sistemin adıdır, ne de sosyalist model İsveç’te uygulama alanı bulmuştur. ‘Ekonomik sistem’ kavramını değişik anlamlarda kullanmanın bir başka nedeni de propaganda amacıyla yapılan bilinçli çarpıtmalardır. Bunun için en güzel örnek de ‘hür’ pazar ekonomisi’ kavramı olabilir. Yine belli bir ekonomik sistem anlamında kullanılan bu kavram ülkemizde de bir dönemde çok sık kullanılır olmuştur. Burada gerçekten ‘kökü dışarıda’ olan bir ideolojik propaganda söz konusudur. Çarpıtma öncelikle türkçeye ‘serbest’ sözcüğü kullanılarak çevrilmesi gereken ingilizcedeki ‘free’ veya almandadaki ‘frei’ sözcükleri için özellikle ‘hür’ sözcüğünün kullanılmasındadır. Açıkça görüldüğü gibi, ‘hür’ sözcüğünün karşılığı olarak, yerine göre, ‘başıboş’ deyiminin kullanılabilceğini de unutmamak gerekir. Kuşkusuz bu örnekleri çoğaltmak olasıdır

En azından ekonomik tartışmalarda görülen kavram kargaşasına son verebilmesi, herşeyin yerli yerine oturması için, bu alanda kullanılan kavramların tanımlarının yapılması, tanımların neleri içerdiklerinin ve neleri dışarıda bıraktıklarının kesin bir biçimde belirlenmesi gerekir.

Bu nedenle, herhangi bir ülkenin ekonomik sistemini araştırırken nelerin nasıl incelenmesi gerektiği konusunu ele almadan önce, ekonomik sistemin tanımını yapmak ve böylece, bu terim kullanıldığında, neyin söz konusu edildiği ve nelerin söz konusu edilmediğini kesin sınırlarla saptamak daha doğru olacaktır.

Konuyu açıklığa kavuşturmak için, çoğu kez yapıldığı gibi, burada da, öncelikle konuyla ilgili olup da bilinenleri alt alta yazmak iyi bir başlangıç olabilir.

Ekonominin, kıt kaynakların sınırsız olan gereksinmelerin olabildiğince çoğunu karşılayabilmesine yönelik davranışların toplamı olarak tanımlanabileceği daha önce açıklamıştı. Politika ise, en geniş tanımıyla, amaca yönelik davranışların toplamıdır.

Buna göre, ekonomi politikası da kaynakların kullanılmasına ilişkin olarak amaçların saptanması ve saptanan amaçlara ulaşılmasına yönelik davranışların toplamıdır.

Sistem sözcüğü yunanca kökenli, ancak latince de yer alan 'sistema' sözcüğünden gelir. Bu sözcük 'ortaklaşa' veya 'birlikte' anlamına gelen 'syn' ve 'kurmak' veya 'oluşturmak' anlamına gelen 'histanai' sözcüklerinin birleşmesiyle olmuştur. Birimlerin belli bir anlayışa göre düzenlenmesiyle oluşan bir bütün veya kısaca 'düzen' olarak da tanımlanabilir.

Söz konusu olan, salt kaynakların gereksinmelerin karşılanmasında nasıl kullanılacağı değil de, bu konudaki amaçların saptanması ve saptanan amaçlara ulaşılmasına yönelik davranışların düzeni olduğundan, kullanılagelen 'ekonomik sistem' teriminden 'ekonomi politikası sistemini anlamak gerekir.

Buna göre 'ekonomik sistem' veya 'ekonomi politikası sistemi' 'kaynakların kullanımının neye göre gerçekleştirileceğinin ve bu konuda saptanan amaçlara ulaşmada uygulanacak yöntemlerin, daha doğrusu davranış kurallarının bir bütün oluşturacak biçimde düzenlenmesi' olarak tanımlanabilir.

Unutulmaması gereken şey ekonomi politikasının genel politikanın bir alt dalı olduğu, dolayısıyla temelinde belli bir felsefenin, belli bir dünya görüşünün yattığıdır; doğal olarak, ekonomi politikası sistemi de buna göre biçimlenecektir. Ekonomi politikası sistemini belirleyecek ve uygulayacak olan da devlettir.

Devlet, hukuk açısından bakıldığında, ulusun egemenlik haklarını kullanan örgüttür. Ancak, aynı zamanda devlet, insan ve insan grupları ile ilgili olması nedeniyle toplumbilimsel, siyasetin konusu olması nedeniyle siyasetbilimsel, gerek tarihsel bir sürecin ortaya çıkmış olması bakımından, gerekse bir bakıma tarihi yapıyor olması bakımından tarihbilimsel bir görüngüdür de. Devletin ekonomideki yerini saptamaya çalışırken, bir bakıma en kolay, öte yandan da en doğru yol devletin ekonomi ile ilgili olarak oluşturduğu kurumları ve koyduğu kuralları saptayıp sergilemek, yani konuyu salt hukuk açısından incelemektir.

Fakat, bir ülkede ekonomik konularla ilgilenen hangi kurumların olduğunu bilmek, bireyin ekonomi alanında neleri yapabileceğini, nelerin ona yasaklandığını belirlemek, tek başına bir anlam taşımaz. Derlenen bu bilgilerin toplumbilimin, siyaset bilimin, tarih biliminin ve ekonomi biliminin ışığı altında yorumlanması gerekir.

1.1. DEVLET ANLAYIŞININ EVRİMİ VE DEĞER YARGISI

Devlet, üzerinde hükümler kurduğu insan topluluğunun belli kural ve düzenlemelerle birarada yaşaması için oluşturulan bir üst örgütlenmedir. Söz konusu insan topluluğunun içinde yaşadığı somut koşullar bağlamında, devlet ile onu oluşturan üyeleri bireysel ve / veya toplumsal planda, birbirlerine karşılıklı birtakım taahhütlerde bulunurlar. Bunlar iki tarafın da üstleneceği bazı hak, ödev ve de sorumlulukları kapsamaktadır.

Tarih içinde devletin işlevleri büyük değişimlere uğrayarak günümüze değin süregelmiştir. İlkel devlette, devletin işlevi toplumsal artışı dış tehlikelere karşı koruma olurken, daha sonra devlet bu artışın bölüşümünde de söz sahibi olmuştur. Bir sonraki dönem toplumun doğal afetler, kuraklık, sel baskını ve de salgın hastalık gibi tehditlere karşı örgütlenme ihtiyacıdır. Dönemin ve ülkenin gelişmişlik seviyesi her dönem için bu üst örgütlenmenin kısmi ya da bütünsel değişimi, işlevlerinde farklılaşmayı gündeme getirmektedir.

Çağdaş anlamda devletin önünde ise ulusal savunma ve kamu sağlığından toplumsal gönenc, hakça bölüşüm gibi değer yüklü amaçlara kadar uzanan geniş bir hizmet seçeneği demeti bulunmaktadır.

Günümüzde devletin temel hizmet alanlarından birisi ise iktisadi alandır. Burada, devletin, az veya çok derecede bir etkinlikle ekonomik faaliyetin içerisinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Devletin ekonomi ile ilişkisinde, bu günkü konumuna, çok uzun bir evrimleşme sonunda ulaştığı gerçeği ışığında, güncel ekonomik düşün alanının da bundan ayrı tutulamayacağı sonucuna ulaşmaktayız. Bu bağlamda 18. Yüzyıl koşullarında hayat bulup günümüze değin iktisadi alanda önemli bir düşünsel kaynak oluşturan ilk temel görüş ekonomik liberalizm olmuştur.

Aydınlanma döneminin özgürlüğü ön plana' çıkaran ve hayatın tüm alanlarında geçerlilik kazanan liberalizm iktisadi yapılanmada da kendisini öne çıkartmaya başladı. Devlet artık çok farklı bir örgütlenmeyle yeniden kendini tanımlamaktadır. Sanayi devrimi iş bölümünü köklü bir şekilde değiştirmeye başlamış, özgürleşme eğilimi kontrolsüz bir ivmeyle toplumda ve devlette benimsenmektedir. Artık batılı ülkelerde sosyal, hukuki, idari ve ekonomik alanda eski kurum ve kurallar terkedilirken değişim ekonomik örgütlenmede ve devlet-ekonomi ilişkisinde de yerleşikleşmektedir. Tüm bu değişim felsefesinin ana teması 'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' özdeyişinde yatmaktadır.

İktisadi liberalizm ilk uygulandığı döneme göre farklı bir yaklaşım ve uygulama anlayışıyla da olsa günümüz iktisatçı ve politik kadrolarınca da temel referanslardan birini oluşturan bir iktisadi felsefedir. Bireyselliği ve sınırsız özgürlüğü ön plana çıkaran bu görüş serbest piyasa ekonomik sistemine kaynak teşkil etmektedir. Bu sisteme göre tüm ekonomik faaliyetlerde özgür olan birey sadece kendi gönenc seviyesini arttırma kaygısındadır. Bunu gerçekleştirirken toplumun da gönencini yükselttiği varsayılmaktadır. Sistemde devletin faaliyet alanı iç ve dış güvenlik gibi pür kamusal hizmetlerle sınırlı tutulmaktadır. Devlet yalnızca düzenin devamını sağlayan hukuki çerçevenin gözeticisidir.

Ancak ne yazık ki serbest piyasa ekonomisi düzeni beklenilen aksine toplumun mutluluğunu yaygınlaştıramamıştır. İmtiyazlı sermayedar sınıfın giderek zenginleşmesine karşın giderek yoksullaşan mutsuz bir emekçi sınıfın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur bu evrede. Yıllar boyu süren toplumsal gerilim ve çatışmalar, hak talepleri ve hak mücadeleleri uzunca bir sürecin sonunda emekçi kesimin yaşam koşullarında arpa boyu yol alınmasıyla sonuçlarını göstermeye başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı bu yeni düzen içinde emekçinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilme mücadelesine sahne olmuştur.

Devlet de bu sosyal trajediye kayıtsız kalamazdı. İnsanca yaşamının asgari koşullarını elde etme mücadelesi, devleti silkinip soruna çözüm arayışlarına itmiştir. İşte bu aşama piyasa ekonomisi düzeninde liberalliğin yerini bir miktar toplumsallığın almaya başladığı sürecin başlangıcı olmuştur.

Batı toplumlarında yükselen bu değişim istemleri toplumların ruhunu oluşturan değerler dizisindeki sarsıntı ve değerlere yüklenmek istenen yeni tanımlama arayışlarıyla yoğun bir şekilde desteklenmektedir. Artık devlet katında da piyasa ekonomisi, üretim, hakça bölüşüm, sosyal adalet gibi değer yüklü kavramların içeriklerinin sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Devlete ve onun sistemlerine karşı geliştirilen güvensizlik değişimin kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır.

Değerler bir toplumdaki çok genel tutum ve davranış ilkeleridir. Kökeninde sosyal çatışmalar saklı olsa da bu genel davranış ve tutum ilkeleri toplumları birleştirip bütünleştiren bir özellik taşımaktadırlar². Bu ilkeler dinamikler; zaman içinde dönüşüp yeni anlamlar kazabildiği gibi kullanımdan da kalkabilmektedirler.

Aynı zamanda değerler üzerinde bireysel planda tam bir uzlaşma olmaması toplumun geneline kabul görmeleri için bir engel teşkil etmemektedir. Örneğin 'demokrasi' kavramı toplumdaki bireyler arasında farklı bir şekilde algılanabildiği halde toplumun genelinde kabul gördüğü zaman onun birleştirici özelliği

² Ricardo Lucchini, Charles Ridoré, *Culture et Société, Introduction a la Sociologie Générale* (İkinci Basım. Fribourg: Editions Universitaires Fribourg Suisse), 1983, s.:105.

sayesinde topluma mal edilmiş bir değer olarak toplumsal hayat içinde yerini almaktadır. Ancak değerler toplumsal evrimleşmeyle beraber kendilerine atfedilen anlamlılandırmalarda zaman içinde,ki bu genelde çok uzun zaman dilimleridir, değişimlere uğramaktadırlar.

1929 Büyük Bunalımı batı toplumlarında sınıf mücadelesi ve hoşnutsuzluğun daha da yoğunlaşarak süregelmesine neden olmuştur. Değerlerdeki sarsıntı ve değişim istemleriyle de pekişen bu toplumsal harekete devlet duyarsız kalamayıp tüm sistemi sorgulamaya başlamış, ideolojik ve siyasal alanda emekçi sınıfın söylemleri doğrultusunda yeni çözüm arayışlarına koyulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen süreçte devlet ekonominin içinde daha da müdahale edici bir işlev üstlenir. Ekonomik düzen yine piyasa ekonomisidir, ancak kural ve kurumlar ekonomik özgürlükleri 'sınırlayıcı yönde yeniden oluşturulmuştur. Bu yeni devlet-ekonomi ilişkiler anlayışı 1970' li yıllara değin belli ölçüde başarılı bir uygulama dönemi geçirmiştir. Geniş emekçi kitleleri ücretli izin, toplu sözleşme, sendikal örgütlenme gibi çalışma koşullarında önemli iyileştirmeler kazanmaya başlamıştır. Yeniden yapılanan devlet refah vadeden sosyal devlettir artık. Birtakım ekonomi politikası araçlarıyla doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ekonominin işleyişine müdahale eden, hedeflediği amaçların gerektirdiği ekonomi politikalarını uygulamaya koyan, kamu yararını en temel hedef olarak belirleyen yeni bir devlet.

1970' lerin ortalarından itibaren bu otuz-kırk yıldır süregelen yapının teknolojik gelişimin zorlaması, toplumsal evrimleşme gibi alanlardaki somut koşullarda ortaya çıkan değişime cevap veremediği görülmektedir. Ulusal ve uluslar arası koşullar devletin siyasal, ekonomik gibi alanlarda yeniden yapılanarak kendisini yeniden tanımlaması gerekliliğini kaçınılmazlaştırmaktadır.

Uluslararası arenada geçerliliği olan siyasal ve ekonomik tercihlerin petrol fiyatlarında çok büyük ve ani bir artışa maruz kalmaları tüm dünya ülkelerinde az ya da çok, ancak gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde daha yoğun olarak yaşanan ekonomik bir krizin patlak vermesine sebep olmuştur. Ekonomik bunalımla

birlikte karlılık oranlarında önemli azalışlar yaşayan sanayileşmiş ülke sanayicileri bu durumu kabullenmek istemedikleri gibi, hükümetleri üzerinde baskı kurmaya başlamışlardır. Kârdan ettikleri zararın maliyetini toplumun ücretli kesimiyle paylaşmak hatta daha büyük bir bölümünü bu kesime yıkmak arayışındadırlar. Sanayici , emekçi-ücretli kesimin, kendisine maliyetini mümkün olduğunca azaltmak arzusundadır. Hükümetler üzerinde etkinliği daha yüksek olan bu sanayici-sermayedar sınıf kısa zamanda istediği sonuca ulaşmaya başlamıştır. Devlet onlarca yıldır işçi kesimine lütfettiği haklarda kısıntılar yapacak böylece kendisini tanımlarken sosyal devlet söylemini önceki dönem kadar ön plana çıkartamayacaktır. Devlete göre sosyal güvenlik politikalarında amaçlanan daha iyi yaşam ve çalışma koşullarına ulaşma, en birinci ve kaçınılmaz bir ekonomi politikası saptaması olmayabilecektir. Böylece emekçi, uzun savaşlar sonucunda bir ölçüde iyileştirmeyi başardığı koşullar ve haklarında, aynı süreci devam ettirmeyebilirken, daha fazlasını, daha iyisini talep etmek şöyle dursun kazanılmış haklarından bile ödün verme tehlikesiyle yüzyüzedir artık³.

Emek talebinde de bu değişim sürecine paralel bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Taylor tipi üretim şekli son bulurken vasıflı ve çok yönlü emek tercih nedeni olmaktadır. Dünya ülkeleri arasında bu yeni siyasal-ekonomik yaklaşımın ilk uygulayıcıları Teacher ve Reagan' dır. Yeniden yapılanma aslında yeniden serbest piyasa ekonomisine dönüş arayışlarından başka bir şey değildir. Bu da dünya ülkeleri arasında, o ülkenin somut koşullarının elverdiği ölçüde, az ya da çok, uygulanma imkanı bulacaktır⁴.

1.2.EKONOMİ POLİTİKASININ ANLAMI VE DEVLETİN EKONOMİYE İLGİSİNİN NEDENLERİ

Devletin ekonomiye hangi alanlarda müdahale ettiği konusu incelenirken, öncelikle ekonominin ne olduğunu anımsanması gerekir . Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomi, en genel tanımıyla, kaynakların gereksinmelerin karşılanmasında kullanılması konusunda karar verme olgusudur. Burada dikkatten kaçmaması gereken şey, hakkında karar verilen 'kaynakların kullanılması eylemi' nin

³ Mehmet Türkay, *Dünya Ekonomisi Ders Notları*, Marmara Üniversitesi, (1996-1997 Akademik Yılı).

⁴ Aynı.

kesintisiz bir süreç olduğudur. Dolayısıyla, söz konusu eyleme ilişkin karar verme olgusu olan ekonomi de, bu anlamda ele alındığında, kesintisiz bir süreçtir. İşte, devlet temelde bu sürece müdahale eder; bu kararları etkiler, yönlendirir.

1.2.1 DEVLETİN EKONOMİYE İLGİSİNİN NEDENLERİ

Devletin ekonomiye ilgisinin tarihsel ve sosyolojik nedenlerine daha önce değinildiğinden, burada devletin ekonomiye olan ilgisinin hangi ekonomik alanlarda somutlaşarak etkinleştiği konusu üzerinde durulmaktadır.

Bilindiği gibi, kaynakların gereksinmelerin karşılanmasında kullanılması aşamalarından birisi, kaynakların, yani üretim etmenlerinin, bir araya getirilerek üretimin gerçekleştirilmesidir. Burada üretim araçları üzerindeki mülkiyet konusu, üretim biriminin, yani işletmenin, yönetiminden, finansmanından ve girişimin kendisinden kimin sorumlu olduğu konusu ve üretim etmenlerinin birisi olan işgücünün çok yönlü güvenliği konusu önem kazanmaktadır. İşte, devletin ekonomide müdahale edeceği alanlardan bir tanesi 'üretim alanı' dır.

Üretimin gerçekleşmesinde kullanılan üretim etmenleri, yani doğa, işgücü, kapital ve üretimin gerçekleştirilmesiyle elde edilen ürün alınır ve satılırlar; yani bunların sunusu ve istemi vardır. Bilindiği gibi, herhangi bir malın veya hizmetin alıcılarının ve satıcılarının bir araya geldiği ve bir alışverişin gerçekleştiği ortama piyasa denir. Burada herhangi bir malın veya hizmetin piyasasına giriş, yani söz konusu şeyden satın almak isteyen herkesin ve / veya bu şeyi satmak isteyen herkesin bunu yapıp yapamayacağı konusu vardır. Her bir malın veya hizmetin piyasasında fiyatının nasıl oluşacağı konusu vardır. Yine her bir malın veya hizmetin alınıp satılmasında rekabetin olup olmayacağı, olacaksa nasıl olacağı konusu vardır. İşte, devletin müdahale edeceği alanlardan bir başkası da 'piyasa alanı' dır.

Alışveriş aracı, değer ölçme ve değer biriktirme işlevlerini gören para, bilindiği gibi, çağdaş ekonomilerde önemli bir yere sahiptir. Bu tartışmasız önemi nedeniyle paranın nasıl yaratılacağı, yani paranın nasıl çıkacağı, Merkez

Bankası'nın devletle olan ilişkisinin nasıl düzenleneceği konusu vardır. Yurtdışı ile olanın ödeme ilişkilerinin nasıl düzenleneceği konusu vardır. İşte devletin müdahale edeceği alanlardan bir üçüncüsü de bu 'para alanı' dır.

Bilindiği gibi, devlet vergi, resim, harç, katkı payı gibi değişik adlar altında gelir elde eder ve bunları değişik alanlarda kullanır; devlet ayrıca kredi alır ve kredi verir. Devletin tüm bu ve benzeri eylemlerinin nasıl düzenleneceği, bu bağlamda devletin bütçesinin nasıl düzenleneceği, kalemlerinin nasıl miktarlandırılacağı 'maliye' nin konusudur. İşte, devletin müdahale edeceği alanlardan bir dördüncüsü de bu 'maliye alanıdır'.

Devletin ekonomiye nasıl müdahale ettiği konusu incelenirken, öncelikle yapılması gereken şey çağdaş uygar toplumların 'devlet' kavramını nasıl algıladığını, yani devletin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirirken nasıl davranması gerektiği konusunda oluşmuş bulunan görüşü saptamak gerekir. Çağdaş devlet bir 'hukuk devleti' dir. Hukuk devleti 'hukukun üstünlüğü ilkesi' nin geçerli olduğu bir devlettir. Buna göre, bir 'hukuk devleti' nde devlet toplumsal yaşamı her yönüyle denetimi altında tutar, ancak kendisi de hukukun buyruğundadır; yani devlet adına yapılan her eylem hukuka uygun olmak zorundadır.

Ekonominin konusu olan şeyler toplumsal yaşamın bütünleyen bir parçasıdır; dolayısıyla devlet ekonominin konusu olan tüm şeyleri de denetim altında tutmak ve gerek gördüğünde ona müdahale etmek durumundadır. Ancak, kendisinin bir hukuk devleti olması ve dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli olması nedeniyle, ekonomiyi denetimi altında tutmanın ve gerektiğinde ona müdahale edebilmenin hukuksal dayanağını da oluşturmak zorundadır. Bunu sağlamak amacıyla, devlet, doğal hukukun ve anayasanın ışığı altında, çıkardığı yasalarla gerekli organları kurar ve her bir organın görev ve yetkilerini belirleyerek onları öngörülen alanda öngörülen işlevini yerine getirecek duruma getirir.

Bir devletin ‘hukuk devleti’ olması, öteki şeylerin yanı sıra, temel hak ve özgürlüklerin korunması ilkesinin benimsenmesini de öngörür. Buna göre kişilerin temel hak ve özgürlükleri, somut olarak uygulanabilir ve demokratik rejimin ruhuna uygun olan güvencelere bağlanmalıdır. Bu ilke doğrultusunda devlet ekonomik yaşamın her alanında bireylerin hak ve sorumluluklarını belirlemek, başka bir deyişle, oyun kurallarını saptamak durumundadır.

1.2.2. EKONOMİ POLİTİKASININ ANLAMI VE OLUŞTURULMASINDA EKONOMİ POLİTİKASI ÖZNELERİNİN YERİ VE ÖNEMLERİ

Organlar oluşturulması ve bireyler için davranış kuralları belirlenmesi yoluyla ekonomiye müdahalenin nasıl olduğunu incelemeye başlarken öncelikle bir şeyi açıklıkla ortaya koymak gerekir; o da bir ekonomide müdahale edenlerle müdahale edilenlerin veya müdahale edilmek istenenlerin kimler olduğudur. Müdahale edenler veya etme konumunda olanlar ‘ekonomi politikası ile ilgili karar özneleri’ dir. Müdahale edilmek istenenler de söz konusu ekonomide yer alan tüm üretim birimleri ve tüketici birimleridir. Buna göre, müdahale edenler ilgili kamu makamları ve ekonomi politikası ile ilgili belli konularda önlemler alabilmeye yasalarla yetkili kılınmış olan özel çıkar temsilcilikleridir. Müdahale edilme konumunda olanlar ise üretime ilişkin veya tüketime ilişkin karar alma konumunda olan büyük veya küçük tüm özel birimlerdir⁵.

Ekonomi politikası ile ilgili karar öznelerinin sayısı zaman içinde giderek artmıştır. Bunun değişik nedenleri vardır. Nedenlerden birisi ekonomik gelişme ile birlikte ekonomik ilişkilerin yoğunluğunun giderek artması ve giderek daha çok sayıda organın göreve katılmasını zorunlu kılmasıdır. Bir başka neden de ‘serbest piyasa ekonomisi’ nden ‘yönlendirilen piyasa ekonomisi’ ne geçişle birlikte, daha önce de değinildiği gibi, devletin erişmesi istenilen amaçların giderek artması ve devletin ekonomiye daha çok müdahale zorunda kalmasıdır; bu neden de karar öznesi sayısının artması sonucunu doğurmuştur.

⁵ Theodore Pütz, Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri, Çeviren: Naci Kapkap (Dördüncü Bası, İstanbul: Der Yayınları, 1994).

Bir ülkede ekonomi politikası ile ilgili karar öznesi sayısı o ülkenin yapılanmasına da bağlıdır. Örneğin federal bir devlette bu sayı daha kabarıktır. Genel olarak karar özneleri parlamento, hükümet, ilgili her bir bakanlığa bağlı bürokrasi, yerel yönetimler, merkez bankası ve çıkar temsilcisi kuruluşlardır. Bazı durumlarda, Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, uluslararası kuruluşlar da bir ülkenin söz konusu karar özneleri arasında yer alır⁶.

Ekonomi politikası ile ilgili karar öznelerinin başında 'parlamento' gelir; bunun nedeni parlamentonun öteki tüm karar öznelerinin oluşturulması, ortadan kaldırılması veya yetkilerinin kapsamının değiştirilmesi konusunda söz sahibi olmasıdır. Ancak, çağımızda, ekonomi politikası ile ilgili fiili güç giderek parlamentodan öteki karar öznelerine kaymaktadır. Bunun nedenlerinden birisi olarak karar vermeyi gerektiren konuların hızla artması nedeniyle parlamentonun bunlarla baş edemez duruma gelmesi ve giderek artan bir biçimde karar verme yetkilerini öteki karar öznelerine devretmek zorunda kalması ileri sürülebilir. Bir başka neden de, teknolojik gelişme ile birlikte ve devletin giderek ekonomide daha çok görev yüklenmesi sonucu, üzerinde karar verilmesi gereken konuların giderek artan bir biçimde uzmanlık gerektirir konular durumuna gelmiş olmasıdır.

Karar öznelerinin ikincisi olan 'hükümet' siyasal ve yönetsel bakımdan en üst organ olarak ekonomi politikası önlemlerinin uygulanmasında da en üst organdır. Ayrıca parlamenter demokrasinin kuralları gereği hükümetin parlamento çoğunluğunca desteklenmesi zorunluluğundan dolayı, siyaset açısından bakıldığında da hükümetin ve desteği ile onu hükümet yapan parlamento çoğunluğunun aynı kamptan olmasından dolayı, hükümet ekonomi politikasında en etkin fiili güç durumundadır.

Karar öznelerinin üçüncüsü olan bürokrasi de giderek artan bir öneme sahiptir. Parlamentodan hükümete doğru olan güç kaymasına koşut olarak hükümetten de bürokrasiye doğru karar verme bakımından ve ekonomi politikası ile ilgili güç olma bakımından bir kayma gözlemlenmektedir. Bunun bir nedeni hükümetlerin görece olarak sık sık değişmeleri, bürokrasinin ise kalıcı olmasıdır.

⁶ Aynı.

Bir başka neden de hükümetin bakanlarının çok büyük ölçüde bürokrasinin uzmanlık isteyen ön çalışmalarına dayanmak zorunda olmalarıdır. Yine bir başka neden de, devletin ekonomiye müdahalesi artarken ve ilgilenilen konu giderek daha girift bir duruma gelirken, bakanların başında buldukları bakanlığın tüm işlerini izleyemez duruma gelmeleridir⁷.

Bir başka karar öznesi olan merkez bankası da, para politikası araçları üzerinde yetki sahibi olması ve bu özelliği ile ekonomi üzerinde önemli etkileri olması nedeniyle, büyük öneme sahiptir.

Yerel yönetimler ise, kendileriyle ilgili bölge içinde ekonominin akışına ilişkin büyük yetkilerle donatılmış olmaları nedeniyle, önemli bir karar öznesi olmaktadır.

İşgücü piyasasında olan çıkar temsilcisi birlikler, gerek en az ücretin saptanmasında, gerekse toplu sözleşme yapmakla yetkili kılınmış olduklarından, ekonomi politikasının önemli bir karar öznesi olmuşlardır. Bunların ücrete ilişkin aldıkları kararlar, bilindiği gibi, sonuçta para değeri istikrarı, istihdam düzeyi ve büyüme gibi amaçlar üzerinde etkiler doğurmaktadır.

Görüldüğü gibi, çağdaş devlet karar öznesi sayısının birden çok olması sorunu ile karşılaşıyor. Sorunlardan birincisi her bir karar öznesinin belli bir konuda kendine göre önlemler alması olasılığı ile ortaya çıkmaktadır. Buradaki sorun, belli bir konuda özneler arasında aynı görüş paylaşılıyor olsa bile, bunların alacakları önlemlerin koordinasyonunun nasıl yapılacağıdır. Bu sorun zaman zaman karar öznelerinin, herhangi bir yasal zorunluluk olmadan, kendileri gerekli gördüklerinde bir araya gelmeleriyle gideriliyor olabilir. Ancak, çoğu kez bu koordinasyon yasalarla düzenlenmiştir, bazen de kurumsallaştırılmıştır. Bazen bu koordinasyon karar öznelerine amaç projeksiyonları, durum analizleri, öndeyiler, önlemlere ilişkin öneriler biçiminde bilgilerin düzenli olarak aktarılması ile bir tür koordinasyonu sağlamaya yönelik yardım niteliğinde olabilir. Bu tür bilgiler hükümetten, tek tek bakanlıklardan, merkez bankasından, uluslar arası

⁷ Aynı.

veya uluslarüstü kuruluşlardan, çıkar temsilcisi kuruluşlardan, bilirkişi kurullarından, danışmanlardan, araştırma enstitülerinden, v.b. aktarılıyor olabilirler. Bazen bu koordinasyon yasa ile, merkez bankasının alacağı önlemlerin hükümetin ekonomi politikasına uyumlu olmasına dikkat edilmesi gerektiğinin belirtilmesi gibi, karar öznelere için davranış kurallarına dönüştürülmüş olabilir⁸.

‘Kurumsallaştırılmış koordinasyon’ birden çok karar öznesinin, düzenli olarak veya ekonomi politikası ile ilgili belli bir durum ortaya çıktığında, alacakları önlemleri koordine etmek için bir araya gelmesidir. Kurumsallaştırılmış koordinasyon için örnekler olarak bakanlar kurulu, ekonomik ve toplumsal konsey, ekonomiye ilişkin bazı konularda koordinasyonu sağlamak amacıyla oluşturulmuş, değişik adlar altındaki bakanlıklar arası komiteler, komisyonlar, kurullar, v.b. gibi şeyler sayılabilir.

Karar öznesinin birden çok olmasının ortaya çıkaracağı bir başka sorun da bu öznelere belli bir konuyu birbirlerinden değişik değerlendirmeleridir. Buradaki sorun ekonomi politikasına ilişkin tek bir istencin nasıl oluşturulacağıdır. ‘Ekonomi politikasında istenç oluşumu’ belli bir ekonomik düzenin ve ekonomi politikasıyla ilgili belli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik isteğin oluşması süreci’ olarak tanımlanabilir. Ekonomi politikasına ilişkin yasalarla ve hükümetin alacağı önlemlerle ilgili kararlar bu isteğe bağlıdır. Başka bir deyişle, istenç oluşu kararlardan önce gelir. Burada yapılması gereken şey, karar öznelere istenç oluşumu sürecinin fiilen nasıl gerçekleştiğini, özellikle istenç oluşumunun hangi toplumsal güçlerce, gruplarca veya örgütlerce etkilendiğini, bu etkilerin derecelerinin ne olduğunu; toplumda bir ‘değerler ve çıkarlar çoğulculuğu’ bulunmasına karşın tek bir istence nasıl ulaşıldığını, bunun yollarının, mekanizmalarının neler olduğunu kısaca ortaya koymaktır⁹.

Bilindiği gibi, çağdaş demokratik devletlerde ekonomi politikasına ilişkin istenç oluşumu parlamentoda gerçekleşir. Parlamenter demokrasinin anlamı milletvekillerinin parlamentoda halkın istencini dile getirmeleri, hükümetin ise bu istenç doğrultusunda davranmasıdır. Buna göre, parlamento ve hükümet istenç oluşumunun de jure öznelere dir Ancak, temsili demokrasinin gelişme süreci içinde partiler, parlamentonun

⁸ Aynı.

⁹ Aynı.

istenç oluşturma işlevini büyük ölçüde devralarak, istenç oluşumunun de facto öznelere olmuşlardır. Oylamalar parlamentodan parti gruplarına kaymış ve grup kararına uyma zorunluluğu nedeniyle, parlamento genel kurulundaki oylamalar yerine getirilmesi gereken bir formalite durumuna gelmiştir.

Daha önce de söz konusu edildiği gibi, Büyük Bunalım sonrası ortaya çıkan devlet müdahaleciliğine ve yönlendirilen piyasa ekonomisi düzenine doğru kayma, kamu bütçelerinin giderek daha çok kabarması ve kamunun sosyal harcamalarının hızla büyümesi sonucunu doğurdu. Bu gelişmeler çeşitli çıkar gruplarının yasama ve yönetim üzerinde, baskı grubu olarak, etkili olmalarını giderek daha çok önemli duruma getirdi. Böylece, özellikle batılı ülkelerde, siyasal istenç oluşumu giderek daha çok çıkar temsilcisi kuruluşların istekleri doğrultusunda, başka bir deyişle, grupların çıkarları doğrultusunda gerçekleşir oldu. Giderek çağdaş devletin bir 'partiler devleti'nden neo-korporatist yapıdaki bir devlete dönüştüğü söylenir oldu.

Bir birlik (veya dernek), genel olarak, belli bir amacın gerçekleştirilmesi için örgütlenmiş olan toplumsal bir grup olarak tanımlanabilir. Birlikler amaçlarına göre dinsel, kültürel, siyasal ve ekonomik birlikler olarak ayrılabilir. Buna göre, istenç oluşumu yönünden partiler siyasal birliklerdir, çıkar temsilcisi birlikler (veya kuruluşlar) ise ekonomik birliklerdir¹⁰.

Bir 'çıkarcı temsilcisi kuruluş' devlet karşısında üyelerinin çıkarlarını temsil eden, yani yaşamada ve yönetimde devletin ekonomi politikasını kendi üyelerinin çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışan bir 'ekonomik birlik'tir. Çıkarcı birliklerinin eylem alanı devletin ekonomi politikasıdır. Bilindiği gibi, çıkar temsilcilikleri, odalar birliği örneğinde olduğu gibi, yasalarla kurulmuş 'resmi' çıkar temsilcilikleri olabileceği gibi, işveren veya işçi sendikaları birlikleri örneklerinde olduğu gibi, üyelerinin girişimleriyle, yasal bir zorunluluk olmaksızın kurulmuş bulunan 'özel' çıkar temsilcilikleri de vardır. Bir ekonomik birliğin ve bu niteliği dolayısıyla bir çıkar temsilciliğinin temel amacı üyelerinin ekonomik durumlarını, mutlak olarak ve öteki çıkar gruplarınınkine göre, iyileştirmektir¹¹.

¹⁰ Aynı.

¹¹ Aynı.

Birlik çıkarları ve çıkar çatışmaları üç konuda olabilir: Bunlardan bir tanesi belli bir ekonomik değişkenin büyüklüğü ile ilgili olanıdır. Ücret düzeyi, bütçe harcamalarının değişik kalemlere dağılımı, vergi oranları, faiz oranları, destekleme alımlarında saptanan fiyatlar bununla ilgili birkaç örnek olarak sıralanabilir. Saptanacak ücret düzeyi, işveren ve işçi çıkarlarını temsil eden kuruluşlar arasındaki çıkar çatışmasının konusudur. Devlet bütçesinden destekleme alımında, değişik adlar altındaki sübvansiyonlarda, sosyal güvenlikle ilgili katkı paylarında, değişik ad ve türdeki transfer ödemelerinde bütçe dengelerini sarsmadan kullanabilecek belli bir miktar ödeneğin bulunduğu bir durumda, çiftçi çıkarlarını temsil eden kuruluşlarla, endüstricilerin çıkarlarını temsil eden ve işçilerin çıkarlarını temsil eden kuruluşlar arasında, toplam ödenek miktarından öteki kesimlerin zararına, olabildiğince büyük bir pay alabilmeye yönelik bir çıkar çatışması vardır.

İkinci bir çıkar çatışması birbiriyle çatışan ekonomi politikası amaçlarının her birinin görece gerçekleştirilme dereceleriyle ilgilidir. Bilindiği gibi ekonomi politikası amaçları, birinin gerçekleştirilmesi öteki bir veya daha çok amacın gerçekleştirilmesini, tam istihdam amacına ulaşmanın para değeri istikrarı amacına ulaşılmasını engellemesi örneğinde olduğu gibi, olumsuz yönde etkilediğinden, çatışırlar. Bu nedenle ekonomi politikası uygulamasında, örneğin tam istihdam ve yüksek enflasyon yerine yüzde üç işsizlik ve düşük bir enflasyon oranı gibi, amaçların her birinin belli bir derecede gerçekleştirildiği bir denge tutturulmaya çalışılır. İşte bu durumda görece gerçekleştirilme dereceleriyle ilgili olarak yine çıkarlar çatışır. Ekonomi politikası amaçlarıyla ilgili olarak dengeler kurulurken, devlet memurları ve emekliler biraz daha düşük enflasyon oranına karşılık biraz daha yüksek işsizlik oranı seçeneğini, biraz daha yüksek enflasyona karşılık biraz daha düşük işsizlik oranı seçeneğine yeğleyeceklerdir; ancak işçilerin çıkarlarını savunan sendikalar bunun tam tersi bir görüşü savunacaklardır. Burada yine iki çıkar grubu arasında bir çıkar çatışması söz konusudur.

Bir üçüncü çıkar çatışması ekonomik düzeni oluşturan hukuk kuralları saptanırken ortaya çıkabilir. Belli konularda çıkarılacak yasa tasarıları kamuoyunda tartışılırken, yine toplumun değişik kesimlerinin çıkarları çatışabilir. Örneğin özelleştirme konusunda işveren ve işçi kuruluşları, büyük bir olasılıkla, aynı görüşü paylaşmayacaklardır. Benzer bir karşıtlık işgücünün yönetime katılma konusu

düzenlenirken de söz konusu olacaktır. Anti-kartel yasaları veya rekabet düzenini oluşturan yasaların nasıl olması gerektiği tartışılırken de çıkarların çatıştığı görülecektir.

Çıkar temsilcisi kuruluşların ekonomi politikasındaki karar öznelerini etkilemek için hangi yolu izleyecekleri, kuşkusuz, o andaki koşullara bağlıdır. Genel olarak söylenebilecek şey, bu kuruluşların bir yandan yasama organını ve yürütme organını doğrudan etkilemeye çalışırken, öte yandan siyasal partileri ve kamuoyunu etkilemeye çalışacaklarıdır. Siyasal partileri etkilemekle erişmek istedikleri şey, bunlar aracılığı ile de yasama ve yürütme organlarını etkilemektir¹².

Kamuoyunu etkileyerek de yapmak istedikleri şey hem yasama ve yürütme organını kamuoyunca baskı altına almak, hem de siyasal partilerin, kendilerinin kamuoyu baskısı altına girmesiyle, yasama ve yürütme organlarını etkilemek için daha çok çaba göstermelerini sağlamaktır.

Birbirinden değişik görüşleri savunan siyasal partilerin ve birbirinden değişik çıkarları savunan çıkar temsilciliklerinin var olduğu bir ortam 'çıkar çoğulculuğu'nun olduğu bir ortamdır. Birbiriyle çatışan çıkarların çokluğu, akılcı bir ekonomi politikasının önkoşulu olan, tek bir istencin oluşmasını zorlaştırır. Ancak, böyle bir durumda tek bir istencin ortaya çıkması çok zor olmakla birlikte, olanaksız da değildir. Bunu sağlamanın yolu karar özneleri arasında bilgi akışının sağlanması, çıkarları çatışan özneler arasında pazarlık, görüşlerin ve görüşlerin ardındaki nedenlerin ortaya konması ve tartışılması ve sonunda uzlaşmadır. Fakat çıkarları çatışan taraflar arasında uzlaşmanın her zaman sağlanabileceğini düşünmek de yanlıştır, çünkü belli bir uzlaşma ortamının oluşmasının da, toplumsal, siyasal ve ekonomik, belli önkoşulları vardır. Ekonomik düzenin oluşturulması anlamına gelen ekonomi politikası ile ilgili organların oluşturulması ve bireyler için davranış kuralları belirlenmesi konusunda bile genel bir uzlaşmanın sağlanabilmesi için toplum kesimleri arasında en üst değerler ve amaçlara ilişkin, öncelikle düzenle ilgili temel ilkelere ve ekonomi politikasının ana amaçlarına ilişkin belli bir minimum ortak görüşün olması gerekir¹³.

¹² Aynı.

¹³ Aynı.

Toplum kesimleri arasında böyle bir ortak görüşün bulunduğu, çağdaş bir hukuk devletinde, devletin hangi alanlarda organlar oluşturarak ve bireyler için davranış kuralları belirleyerek ekonomiye müdahale ettiği daha önce, söz konusu edilmişti; bunlar üretim, piyasa, para ve maliye alanlarıydı. Bu alanların her biriyle ilgili olarak oluşturulan organlar ve ekonomik birimler için belirlenen davranış kuralları, bilindiği gibi, söz konusu alanın düzenini belirlemektedir.

1.3. EKONOMİ-DEVLET İLİŞKİSİNDE YÖNTEM

Çağdaş devlet tanımlanırken devletin vasıfları arasında 'sosyal' ve de 'hukuk' devleti olmasına titizlikle dikkat edilmektedir. Sosyal yani toplumsal olma, toplumun çıkarlarının gözetilmesinin kaçınılmaz olduğu noktadan itibaren bireysel özgürlüklerin gerekli olduğu ölçüde toplumun çıkarıyla sınırlandırılmasıdır. Hukuk devletinden kastedilen 'ise devletin bireylerinin haklarının eşit bir şekilde hiçbir sınıf veya zümreye imtiyaz tanımayarak korunmasının devletçe garanti altına alınmasıdır.

Bu, sosyal, hukuk devleti ekonomik alanda da üstüne düşeni yerine getirme durumundadır. Bunun için, bir sosyal hukuk devletinden beklenen, toplumun temel hak ve özgürlüklerini gözetten bir örgütlenmeyi ve bu örgütlenmenin başarılı bir şekilde devamlılığını sağlanmasıdır.

Başarılı bir işlevsellik ancak belli bir yöntembilim sayesinde gerçekleşme olanağı bulur. Seçilen yöntem veya yöntemlerden saptanan amaçlara ulaşmada yararlanılacaktır. Bir başka deyişle yöntem ile davranış kurallarının bir bütünlük içerisinde düzenlenerek uygulanması olanaklılaşmaktadır. Yöntem ile uygulanacak ekonomi politikalarında amacın gerçekleşmesine yönelik davranış kurallarının düzenlenmesi anlaşılmaktadır. Kuralların düzenlenmesini ise düzen politikası belirler. Düzen politikasına ilişkin ilkelerin, başka deyişle kurallar ve normların 'genel' ve 'özel' gibi bir ayrımı vardır.

Ekonomik düzeni oluşturan genel ilkeler, ekonomik sistemin geneli ile ilgilidir. Bu ilkeler ilk önce, ekonomik birimlerin, planlarının karşılıklı uyumu veya

'koordinasyonu' nasıl sağlanacaktır sorusuna cevap ararken daha sonra, bu ekonomik birimlerin planlarının devletin ekonomi politikasının belirlediği amaçlara uyumunun veya 'süordinasyon' un nasıl sağlanacağını ortaya koyarlar.

Ekonominin alt kesimlerinin, örneğin rekabetin, ücretin belirlenmesinin düzeni 'özel ilkeler' ce belirlenir.

1.3.1 KOORDİNASYON İLKELERİ

Ekonomik birimlerin planlarının uyumunun sağlanması ekonomik koordinasyondur. Başka bir deyişle, ekonomideki işbölümüne göre uzmanlaşmış, üretimin tüm aşamalarında girişimlerin üretimlerini isteme ve istemdeki değişmelere uydurmaları demektir¹⁴. W. Eucken' e göre koordinasyonun iki temel şekli vardır. Bunlar 'piyasa ekonomisine ilişkin koordinasyon ilkesi ve 'merkezden yönetilen ekonomiye ilişkin koordinasyon ilkesi' dir.

Birinci temel şekle göre ekonomik birimler planlarını bağımsız olarak hazırlarken piyasadaki koşulları dikkate alırlar. Böylece ekonomik birimler kendilerini piyasaya uyumlamaktadırlar. Bu aşamada ekonomik birimlerin faydalandıkları temel göstergeler anlaşmalar yoluyla oluşan fiyat ve gelir değişkenleridir. Tüm bu mekanizma kapsamında ekonomik unsurların birbirlerinden bağımsız ancak birbirlerine uyumlu bir şekilde oluşmasına katkıda buldukları bu 'ahenk' 'piyasa ekonomisine ilişkin koordinasyon ilkeleri' ni meydana getirir.

Diğer temel şekil ise, ekonomik birimlerin hiçbir planlama işlevine sahip olmadıkları; yalnızca merkezdeki bir organın ekonominin tümü için hazırladığı planın mikroekonomik emirlerini uygulama işlevlerinin olduğu 'merkezden yönetilen ekonomiye ilişkin koordinasyon ilkesi' dir.

Bu sistemde, fiyatlar da gelirler de merkezdeki planlama organınca belirlenmektedir. Burada piyasa fiyatları değil ekonomik birimlere emir niteliğinde olan rakamlar koordinasyon araçlarıdır.

¹⁴ Aynı, s. 44-45.

1.3.2.SUBORDİNASYON İLKELERİ

Ekonomik sistemi karakterize eden bir diğer temel prensipler kümesi de sübordinasyon ilkeleridir. Bilindiği gibi, politika, amaca yönelik davranışların toplamı olduğuna göre, ekonomi politikası da belli ekonomik amaç veya amaçların hedeflenmesini gerektirmektedir. Ulusal ürün, gelir ve varlıkların bölüşümü gibi ekonomik olguların büyüklüklerini ifade eden amaçlar, gönenç, özgürlük gibi değer yargılarından yola çıkarlar. Toplumsal değer yüklü olan ekonomi politikası amaçlarına, ekonomik birimlerin davranışlarını nasıl uyumlulandırılacağı ise subordinasyon sorununu oluşturmaktadır.

Sübordinasyon ilkesi, devlet ile ekonominin ilişkilendirilmesini belirlemektedir. Theodor Pütz ' e göre bu ilişkilendirme dört şekilde uygulanma imkanına sahiptir :

1. Devletin ekonomi üzerinde hiçbir etkisi olmaz.
2. Ekonomik birimler planlarını özgürce oluştururlar, ancak devlet bunların plan verilerini değiştirerek müdahalede bulunur.
3. Ekonomik unsurların plan elemanları devletçe merkezi planlama esas alınarak emredici şekilde oluşturulur.
4. Devlet, belli alanlarda planlama özgürlüğü tanımakla beraber ekonomik birimlerin planlarının içeriğini belirler.

Bir toplumda bu ilkelerden hangisi veya hangilerinin ne şekilde uygulanacağı birçok etmene bağlıdır. Söz konusu etmenler arasında toplumun eğitim ve kültür seviyesi, ekonomik ve sosyal yapısı , tarih içerisindeki gelişme süreci gibi değerlerin yanı sıra ülkenin coğrafi konumu, komşularıyla ilişkileri, teknolojik gelişmişlik ve toplumsal gönenç seviyesi, toplum politikasını oluşturan değer görüşleri ve ideolojiler önemli belirleyicilerdir.

Toplumun o anki değer yargısı ve siyasilerin hedeflediği amaç ve / veya amaçlar dizisi de düzenin seçiminde temel kriterlerdir. Bu arada, ekonomi

politikasını belirlemede yaygın olarak izlenen yollardan bir diğeri de ekonomi politikasının o andaki amaçlarının bazen ancak belli bir subordinasyon ilkesiyle optimal olarak gerçekleştirilebileceği yanılığıdır.

1.4. EKONOMİK SİSTEM KAVRAMI

Ekonomik birimlerin birbirleriyle (koordinasyon) ve devlet ile (subordinasyon) ilişkilendirilmelerinin farklı bileşimleri temel ekonomik sistemleri oluşturmaktadır.

1.4.1 SERBEST PİYASA EKONOMİSİ SİSTEMİ

Adından da anlaşılmakta olduğu gibi, bu sistemde piyasadaki ekonomik birimler karar ve uygulamalarında özgürdürler. Devlet ekonomik sürece karışmaz. Ancak ekonominin hukuksal yapısını sağlayarak ekonomik birimlerin karar verme özgürlüklerini güvence altına alır.

Sistemde, ekonomik birimler, devletin çerçevesini çizdiği hukuksal yapı içerisinde karar ve uygulamalarında tamamen serbesttirler. İşyeri ve meslek seçimi, tüketim ve arttırım miktarları, üretim araçlarındaki tercihler gibi konu ve alanlarda devletin işlevi düzenin işleyişindeki sürekliliği sağlamayla sınırlıdır.

Serbest piyasa ekonomi sisteminde, ekonomik birimlerin tutumlarını belirlerken dikkate aldıkları temel değişken 'piyasa fiyatları' dır. Böylece, ekonomik birimler piyasa şartlarına uyum sağlarken kendi kendilerini de düzenlerler. Bu sistemde, birimler arası ve birimlerle piyasanın uyumlanması yani koordinasyonunun sonuçlarına devlet de uyum göstererek doğal bir subordinasyon gerçekleşmiş olmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisi sisteminin kaynaklandığı iktisadi liberalizm öğretisi temelde fizyokrasi akımından esinlenmiştir. Bu görüşe göre doğadaki evrensel düzen ve değişmez yasalar toplumsal bilimler için de geçerlidir.

Toplumlar da, madde dünyası gibi anlaşılabilir içsel yasalara göre işlemektedirler. Bu doğal yasalar, saptanarak, kendilerine uyulması gereken düzenli sistemler olarak düşünülmelidir¹⁵.

Bu yasalar, serbest piyasa ekonomisi yasalarıdır. Söz konusu doğal yasalar sayesinde toplum içinde bireyin bireyle ve aynı zamanda bireyin toplumla çıkarlarının uyuşması yani koordinasyonu doğal bir uyum olarak değerlendirilmektedir. Yasaların doğallığı, bunlara hiç müdahale edilmemesi, hatta olası bir müdahalenin optimal şartların gerçekleşmesini bozacağı, temel bir yaklaşımdır bu sistemde.

Doğal yasalarla toplum kendi şartları içerisinde en iyi iktisadi düzene ve en yüksek refah seviyesine ulaşacaktır. Bu sebepten dolayı, 'laissez-faire' deyişi, serbest piyasa ekonomi sisteminde ekonominin ve devlet'in yerlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Serbest piyasa ekonomisi düzeni Batı Avrupa ülkelerinde, bir dönem, uygulama alanı bulmuştur. Merkantilizm döneminde, sınırsız ölçüde değerli maden girişiyle zenginleşen bu ülkelerdeki girişimciler araştırma ve geliştirme çalışmalarını finanse etmek için geniş imkanlara kavuştular. Sömürgelerden elde edilen ucuz hammadde girişi de buna eklenince sermaye sahibi girişimci yeni teknolojik gelişme için yatırım ve üretim olanaklarıyla bezenmiş oldu. Süreçte, zanaata dayalı sanayinin yerini makineleşmiş üretim almaya başladı. İlk aşamada, yani 17. yüzyıl sonlarında, küçük ölçekli sanayi işletmeleriyle başlayan bu atılım, dış ticaretteki serbestleşme ile beraber yeni pazarlara açılmayla gelişti. Sömürge kumpanyaları ticari ihracat kumpanyalarının yerini alırken, yeni kapitalist şirketler de tüccarlar ve sanayicilerin egemenliğinde doğuyordu¹⁶.

Bu gelişmeler, Batı Avrupa ülkelerinde kontrolsüz bir zenginleşme sürecini başlattı. Toplumda sermayedar ve emekçi sınıflarının ortaya çıktığı ilkel kapitalizm dönemi, zenginleşmeyle beraber toplumsal tepkilerin ve çatışmaların filizlendiği

¹⁵ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (Yedinci Basım. İstanbul Remzi Kitabevi, Ocak 1997), s. 49.

¹⁶ Aynı, s. 44.

bir ortam oluşturdu. Eski toprak zenginleri sanayici-sermayedar, köylüler ve küçük zanaatkar ise emekçi-ücretli oldu. Ancak güç sermayedarda olduğundan zenginleşmenin getirdiği gönenç artışı da onun lehinde gelişti. Kapitalist sanayici daha da zenginleşirken emekçi sınıf temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamada bile zorluk çeker duruma geldi. Çocuklar ve kadınların sağlıksız çalışma koşulları, izinli tatil hakkının olmayışı, çok uzun çalışma saatleri, hastalık ve yaşlılık için hiçbir sosyal güvencenin olmayışı yaşanan yıldırıcı olumsuzluklardan bazıları idi. Toplumun geniş bir kesimini oluşturan bu sosyal sınıfın güç yaşam ve iş koşullarının zaman içinde artan bir eğilim göstermesi toplumsal gerilim ve çatışmalara zemin hazırlamıştır.

Serbest piyasa ekonomi sistemi uygulaması, 19. yüzyılın sonlarına doğru toplumdaki huzursuzluğun iyice artmasıyla beraber, devleti sistemi sorgulama ve yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir. Bireysel özgürlüklerin kontrolsüz kullanımı, çalışan kesimin üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Devlet açısından artık, toplumun ekonomik anlamda ezilen, güçsüzleşen kesimleri için müdahil olma ve bu insanları kucaklama kaçınılmazdır. Avrupa’da geçerli olan bu vahşi kapitalizm modeli devletin piyasalara daha aktif bir şekilde katılımını ve gerektiği yerde müdahalesini gündeme getirirken sistemde bireysellikten toplumsala doğru bir dönüşümün artık vazgeçilemezliği kabul görmeye başlamıştır.

Devlet iktisadi alanda sosyalleşme hedefini sosyal içerikli ekonomi politikalarını uygulamaya geçirerek sağlamaya başlamaktadır. Burada ekonomik düzen yine piyasa ekonomisidir, ancak serbestlik toplumsallığın ağır bastığı noktada sınırlanmaktadır. Yeni düzenin adı yönlendirilen piyasa ekonomisi sistemidir.

1.4.2. YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ SİSTEMİ

Serbest piyasa ekonomisi sisteminden başlıca farklılığı, ekonomik birimler arasındaki doğal uyumun alternatif maliyetinin devletin ekonominin akışına karışmasından daha yüksek olduğu durumlarda ekonomik içerikli özgürlüklerin devletçe sınırlandırılabilmesindedir. Bu sistemde devlet, tam istihdam, hakça gelir

bölüşümü, sürekli büyüme gibi makro hedeflere ulaşabilmek için sosyal ağırlığı olan ekonomi politikalarını bireysel özgürlüklerin aleyhine de olsa uygulayabilmektedir.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi sisteminde, ekonomik birimler arasındaki doğal uyum istenilen düzeyde gerçekleşmeyebilmektedir. Devlet, böyle zamanlarda, ekonomik birimlerin plan elemanlarını zorla değiştirmemekle birlikte plan verilerini değiştirerek hem koordinasyon hem de sübordinasyon araçlarına yeniden işlerlik kazandırır. Yönlendirmenin bu çeşidine, ekonominin akışının piyasa ekonomisine uygun güdümü de denilmektedir.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi sistemi, serbest piyasa ekonomisi sisteminin uygulandığı dönemdeki olumsuzluklara bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa ülkelerinde gelişen liberalizm felsefesinden kaynaklanan serbest piyasa ekonomisi düzeni uygulamasının toplumda sebebiyet verdiği çatışmaların boyutları 19. Yüzyıl sonu itibarıyla sistemin taşıyamayacağı bir düzeye ulaşmıştır.

Bu toplumsal değişim istemi ilk önceleri felsefi, ideolojik ve siyasal yansımalarla şekillenmeye başlamıştır. Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde, Marksist felsefenin önerisi olan sosyalizm modelinden kaynaklanan, ancak ondan çok farklı bir içerik ortaya koyan yeni bir siyasal yapılanmaya hayat vermiştir. Merkeze emekçi sınıfın sorunlarını koyarak yeniden bir yapılanma öneren bu yeni siyasal akımın adı sosyal demokrasidir. Bu söylemin öncüsü olan siyasal partiler, Marksist düşünceden yola çıkarak onu kurulu düzenle uyumlulaştırmışlardır. Devletin sosyallik işlevini etkin bir şekilde yerine getirmesi gerektiğini savunan bu evrimcilerin geliştirdikleri ekonomi politikaları, piyasa düzeni olarak yönlendirilmiş piyasa ekonomisi düzeninde işlevsellik kazanacak niteliktedirler.

1929 bunalımı ve savaşın ülke ekonomisinde sebebiyet verdiği tahribat serbest piyasa düzeninde uygulanmakta olan ekonomi politikalarının acilen gözden geçirilmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Bu yoğun ekonomik çıkmaz için aranan çözüm, İngiliz iktisatçı Keynes' in ekonomi politikalarıyla bulunmuştur. Refah

devletini amaçlayan bu öğretiy sosyal demokrasinin öngördüğü 'yönlendirilen piyasa ekonomisi' düzeninden başka bir şey değildir.

Yönlendirilen piyasa ekonomisinde liberal düşünceye sahip iktisatçıların savundukları 'sınırlı' devlet düşüncesi değil; ancak fonksiyonel açıdan daha iyi işleyen devlet düşüncesi egemendir. Çünkü, gerek piyasa düzeninde rekabetin korunup gelişmesi; gerekse 'sosyal' politika önlemlerinin alınması ve bunun ötesinde konjonktür ve büyüme politikalarının, rekabet ve sosyallik ilkeleriyle uyumlu biçimde uygulanması 'daha az devlet değil daha iyi işleyen devleti' getirmektedir. Ancak sosyallik ilkesini aşırı genişleterek, devletçiliğin sistem değişimine yönelmesine karşıdır. Sosyal dengelemenin sınırı, -piyasa ekonomisinin korunması ilkesine uyularak- devlele, piyasanın veya özel ekonomik planların rekabete düştüğü yere kadar uzanmaktadır¹⁷.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeninin amacı, rekabet temeline dayalı bir ekonomide serbest girişimciliği ve piyasadaki ekonomik başarıyı, sosyal güvenliğin sağladığı bir sosyal gelişmeyle birlikte gerçekleştirmektir. Bu sistemde seçilen amaç ve önlemlerin piyasa mekanizmasını rahatsız etmeden sosyal amaca hizmet eden türden olmasına özen gösterilmelidir. Örneğin, faiz belirlemesi bir devlet müdahalesidir; ancak sübvansiyonla ucuz sermayenin yani düşük faizlerin piyasada oluşumunu sağlamak sisteme uygun bir araç olmaktadır. Devlet gerekli gördüğü zaman maliye ve para politikası araçlarıyla ekonomiyi makro amaçlara yönlendirebilir.

Günümüzde piyasa ekonomisinin uygulandığı tüm ülkelerde bazı farklılıklarla beraber yönlendirilen piyasa ekonomisi sistemi uygulanmaktadır.

1.4.3.BÜTÜNSEL MERKEZDEN YÖNETİLEN EKONOMİ SİSTEMİ

Bu sistemde ekonomik birimlerin karar alma özgürlükleri hiçbir şekilde bulunmamaktadır. Ekonomik birimlerin plan elemanlarının sayısal belirlenmesi olan plan rakamları emredici özelliğe sahiptir. Ekonomi politikası kararları tek bir

¹⁷ Hüsnü Erkan, *Sosyal Piyasa Ekonomisi*, (İzmir : K. Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, , 1987), s. 112-113.

belirleyici özne olan merkezdeki üst karar organı tarafından alınmakta olup işletme yöneticileri ve tüketici birimlerine bunlara koşulsuz ve harfiyen uyma zorunluluğu vardır.

Bütünsel merkezden yönetilen ekonomi sisteminde sübordinasyon, yani devlet-ekonomi ilişkilendirilmesi emredici plan ve ekonomik unsurların plan verilerine tam uyumu ile sağlanmaktadır. Koordinasyon sorununun ise, piyasa ekonomisinin kendi kendini düzenlemesi ile çözülemeyeceği, piyasa ekonomisinin kendi kendini yönlendirme sürecinin sonuçlarının devletin amaçlarıyla veya toplumsal gönencele çelişki içinde olduğu görüşü etkindir¹⁸. Burada serbest piyasa ekonomisinde olduğu gibi, fiyatlar piyasa dinamiklerinin işlerliği sonunda piyasada arz edenlerle talep edenlerin bulunduğu noktada gerçekleşmemektedir. Böylece fiyat mekanizmasının piyasadaki 'görünmez el' uyumlulaştırıcı özelliğinden bahsedilemez.

Ekonomi doğal akış sürecine bırakılmayıp, merkezdeki bir yönetim organı tarafından planlanmaktadır. Ekonominin akış süreci plana dayandırılarak tüm işletmeler ve tüketici birimlerine plan rakamlarını emredip bunların gerçekleştirilmelerini de sıkı kontrollerle sağlayarak yönlendirilmektedir. Üretim, tüketim ve bölüşüm planlama organının takdir ettiği seviyelerde ulusal ve bireysel seviyelerde gerçekleştirilir. Burada dikkate alınan ölçüt 'ihtiyaca göre' belirleyicisidir.

Üretim, para, piyasa, ve maliye alanları ve düzenlerinin devletin emredici planlarında ekonomik birimlere dikte ettirildiği bu ekonomik sistemde girişimcinin de kar maksimizasyonu kaygısı bulunmamaktadır. Özel mülkiyetin olmayıp tüm işletmelerin kamu işletmesi olması da bu durumu desteklemektedir. Sanayi üretimdeki yöneticilerin tek düşüncesi sorumlu oldukları işletmede plan hedefleri paralelinde onlardan istenen üretim seviyesini tutturmaaktır.

¹⁸ Pütz, Ön.ver., s. 56

1.5. EKONOMİK SİSTEMİN OLUŞTURULMASI

1.5.1 EKONOMİK DÜZENİN OLUŞTURULMASI

Ekonomik yaşamın her yönünü kapsamak üzere, bir yandan bireylerin uyması gereken kuralların saptanması, öte yandan devletin konu ile ilgili organlarının ve bunların görev ve yetkilerinin saptanması ile bir hukuksal yapı, bir 'ekonomik düzen' ortaya çıkar. Ekonominin akışı, yani 'ekonomik süreç' bu 'düzen' içinde gerçekleşir¹⁹. İşte, devletin ekonomiye nesil müdahale ettiği konusu incelenirken, öncelikle devletin oluşturduğu ekonomik düzen ve bu yolla ekonomiye yapılan müdahale, daha sonra da bu düzenin öngördüğü biçim ve ölçüde gerçekleşen ekonomik süreç ve bu sürece müdahale incelenecektir.

1.5. 1.1. ÜRETİM DÜZENİ

'Üretim düzeni' kavramı bir girişimde yer alan üretim süreci ile ilgili olan hukuk normlarının tümü anlamında kullanılmaktadır. Üretim süreci ile ilgili olarak hukuksal düzenlemeler üç bakımdan önem taşır. Bunlardan birincisi üretim planının içeriğinin nasıl olacağına kimin karar vereceği, başka bir deyişle, üretim araçlarını kullanma yetkisinin kime ait olduğu ve girişim yöneticisinin bu hakkının ne ölçüde sınırlandırıldığıdır. İkincisi, girişimde yönetimin, finansmanın ve sorumluluğun nasıl örgütlenebileceğidir. Üçüncüsü ise, işçinin ve onun sağlığının korunabilmesi için üretimin teknik ve zaman bakımından nasıl düzenleneceğidir²⁰.

Üretim araçları üzerinde kullanma yetkisi 'mülkiyet hukuku'nun ilgili maddeleriyle ve konuyla ilgili yönlendirici yasaların çıkarılması, değiştirilmesi veya kaldırılması yoluyla düzenlenebilir. Bir girişimde üretimin yönetimi üretim araçlarını kullanma gücünü öngörür; bunun düzenlenmesi de mülkiyet hukukunun konusudur. Genel olarak söylenecek olursa, özel veya kamu mülkiyeti vardır. Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeninin yürürlükte olduğu ülkelerde, her ülkenin tarihsel gelişimine göre, kamu mülkiyetindeki girişimler ya özel girişimlerin devletleştirilmesi sonucu, ya yabancıların mülkiyetinde olan girişimlerin ulusallaştırılmaları sonucu veya girişimi devletin kendisinin kurması ile oluşmuştur. Birçok ülkede üretim araçları üzerinde özel

¹⁹ Aynı..

²⁰ Aynı.

mülkiyet temel ilke olarak geçerliliğini korurken, zaman içinde kamu girişimlerinin de önem kazanması ile ‘karma mülkiyet düzeni’nden söz edilir olmuştur²¹.

Üzerinde durulması gereken bir başka konu girişimlerin hukuksal biçimidir. Genelde, bilindiği gibi, girişimler kurulurken veya gelişmeleri sonucu o andaki amaçlarına göre ya şahıs firmaları veya kapital ortaklıkları biçiminde kurulurlar, bu bazen de bir kooperatif biçimindedir. Girişim biçimleri genelde her ülkede birbirinin aynıdır. Ancak bazı durumlarda, örneğin bankalarda olduğu gibi, belli çalışma alanlarında belli girişim biçimleri öngörülmüştür

Girişimin yönetimine işçi temsilcisinin katılması birçok ülkede giderek artan bir önem kazanmaktadır. Ülkeden ülkeye ve girişimin çalışma alanına göre bu ‘işgücünün yönetime katılması’ değişiklik göstermektedir; bazen bilgilendirme, danışma veya öneri götürme biçiminde sorumluluk almadan yönetime katılma, bazen de veto hakkı, kişisel, sosyal veya ekonomik konularda birlikte karar verme biçiminde sorumluluk üstlenerek yönetime katılma olabilmektedir.

‘İşletmede işgücünün korunması’ üretim süreci içinde yer alan insanların, yani işgücünün, çeşitli tehlikelerden ve görebileceği zararlardan korunmasını sağlamaya yönelik hukuk normlarıdır. Bu korumayı teknik koruma ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi olarak iki gruba ayırmak olasıdır ve bunlar endüstrileşmenin ilerlemesiyle birlikte giderek daha ayrıntılı bir biçimde geliştirilmiştir.

1.5.1.2. PİYASA DÜZENİ

‘Piyasa düzeni’ her türlü mal veya hizmetin piyasasını düzenleyen hukuk normlarının ve kurumların tümüdür, bu normlar piyasaya girişi düzenleyen, fiyat oluşumunu düzenleyen ve rekabet koşullarını düzenleyen normlar olarak üçe ayrılabilir²².

Piyasaya giriş, piyasayı potansiyel her sunucuya veya istemciye açık tutan veya

²¹ Aynı.

²² Aynı.

piyasaya girişi belli koşulların yerine getirilmiş olmasına bağlayan hukuk normlarıyla dzenlenir. İlke olarak piyasalar açıktır, yani dileyen her kişi piyasada malını veya hizmetini sunabilir veya söz konusu piyasada istemde bulunabilir. Ancak, bazı durumlarda piyasaya giriş izne bağlanır. Bu izne bağlanış kamu yararı gözetilerek konulmuş bir kuraldır. Böyle bir sınırlamanın getirilmiş olması değişik nedenlerle olabilir. Bazı durumlarda yerel gereksinmeyi karşılayacak yeterince girişimin bulunması nedeniyle yeni girişimlerin o bölgede açılmasına izin verilmez. Örneğin, bazı ülkelerde her bölgede ne kadar eczane açılabileceği belirlenmiştir ve bunun üstünde yeni eczanelerin açılmasına izin verilmez. Hemen hemen her ülkede belli mesleklerle ilgili işyeri açmak o söz konusu mesleği yürütebileceğini kanıtlayan bir beceri belgesine sahip olma koşuluna bağlıdır. Bankacılık ve sigortacılık alanlarında çalışmak isteyen girişimler bunun için özel izin almak zorundadırlar. Yasa ile oluşturulmuş olan kamu tekellerinin var olduğu durumlarda da piyasa başka girişimcilere tümüyle kapalıdır. Yine her ülkede işgücü piyasası yabancı uyruklulara kural olarak kapalıdır; ancak belli koşullar söz konusu olduğunda yabancı uyrukluların bu piyasaya girişine izin verilir.

Piyasada istemcilere genel olarak çok daha az sınırlama vardır. Ancak, savaş veya kıtlık dönemlerinde belli malların satın alınması izne bağlanabilir. Çoğu ülkede silah alınması da izne bağlıdır; yine her ülkede ilaç reçeteyle alınabilir. Ekonomik koşulların gerektirdiği durumlarda döviz alımı da izne bağlanabilmektedir. İşgücü piyasasına giriş sendika ve toplusözleşme yasalarıyla, her ülkede birbirinden farklılıklar göstererek, sınırlanabilmekte veya en azından bu piyasada sınırsız rekabet kısıtlanmaktadır.

Piyasada fiatın serbestçe oluşabilmesinin hukuksal önkoşulu satış, kira, borç verme ve iş sözleşmelerinde genel olarak sözleşme özgürlüğünün var olmasıdır; başka bir deyişle, sözleşme özgürlüğünü kısıtlayan hiçbir hukuk normunun bulunmaması gerekir. Bu tür bir piyasa düzeni serbest piyasa ekonomisi düzeni ile uyumludur. Ancak yönlendirilen piyasa ekonomisi düzenine doğru gelişmelerle birlikte tek tek piyasalarda, kira yasası, en az ücret yasası gibi yasalarla veya bazı mallarda en düşük, en yüksek veya sabit fiat konmasına izin veren yasalarla serbest fiat oluşumu doğrudan müdahalelerle tümüyle ortadan kaldırılmıştır.

Piyasada fiatın serbestçe oluşmasını engelleyen bir başka düzenleme de, bilindiği gibi, fiatlara dolaylı müdahale olanağı veren yasalarla gerçekleştirilir. Burada söz konusu olan, örneğin merkez bankalarının döviz fiatlarını etkilemek için serbest piyasada döviz alıp satmalarında olduğu gibi veya öngörülen kuruluşların tarım ürünleri almaları veya satmalarında olduğu gibi, devletin alıcı veya satıcı olarak piyasaya girerek fiatları etkilemesidir.

Piyasalara girişin düzenlenmesi, geniş bir açıdan bakıldığında, rekabetin düzenlenmesini de kapsar. Genel olarak, rekabetin düzenlenmesi rekabeti artırıcı, piyasaya katılanların sayısını çoğaltıcı bir düzenleme olarak düşünülür; ancak bazı durumlarda rekabetin azaltılması veya tümüyle ortadan kaldırılması ekonomik açıdan daha istenir bir durum olur.

Rekabetin yoğunlaşması yönünden alıcıların ve satıcıların piyasa ile ilgili bilgi edinebilmeleri çok önemlidir. Bunların daha iyi bilgi edinebilmeleri alıcıların ve satıcıların piyasa ile ilgili bilgilerini artırıcı kural ve kurulların oluşturulmasıyla sağlanabilir. Bunlardan biri ve en önemlisi satışa sunulan mallara etiket koyma zorunluluğunun getirilmesidir. Ayrıca istatistik enstitüleri, odalar, konsolosluklar, ticaret ateşelikleri, iş ve işçi bulma kurumları, borsalar, fuarlar, haller piyasaya ilişkin bilgilerin artırılmasına katkıda bulunurlar²³.

Piyasada rekabetin ilke olarak serbest olduğu ve sözleşme özgürlüğünün var olduğu durumda iki tür olumsuz gelişmenin olabileceği görülmüştür. Bunlardan bir tanesi haksız veya öldürücü rekabet, ötekisi ise anlaşma yoluyla rekabetin azaltılması veya tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Yanlış haber yayma, bir girişimin kötülenmesi, bir markanın kötüye kullanılması, rakiplerin yanında çalışanların dürüstce olmayan yollardan elde edilerek rakibe zarar verilmesi gibi haksız rekabeti engellemek için yasal düzenlemelerle yasaklar getirilir ve cezalar konur. Rakibi piyasadan atmak için, örneğin kendi ürettiği malı maliyetinin altına satarak, öldürücü rekabete girişmek de benzer biçimdeki yasal düzenlemelerle yasaklanmıştır. Ayrıca gizli veya açık kartel veya benzeri şeyler kurarak rekabetin engellenmesi de birçok ülkede tarihi çok gerilere giden uzun bir mücadelenin konusu olmuştur ve birbirinden biraz değişik olmakla birlikte,

²³ Aynı.

ilke olarak her ülkede yasaklanmıştır.

Bazı durumlarda, ekonomik ve sosyal politika açısından, bazı piyasalarda rekabetin sınırlandırılması veya tümüyle ortadan kaldırılması gerektiği kanısına varılabilir. Yasama yoluyla devlet tekellerinin kurulması olgusu da piyasanın kapatılması anlamındadır. Bilindiği gibi, bunlardan bazıları, içki veya sigara tekellerinde olduğu gibi, rakip olmaması durumundan yararlanarak büyük karlar elde etmeye ve bunun kamuya akmasını sağlamaya yöneliktir. Bazı tekeller de, demiryolları örneğinde olduğu gibi, kara değil, uzun vadede maliyeti ancak karşılamaya yöneliktir. Temelde piyasa ekonomisine sahip birçok ülkede, bilindiği gibi, kamu tekelleri ve/veya tekel konumunda olmayan devletin ekonomik kuruluşları ekonomide önemli yer tutarlar.

Uzun yılların deneyimi ve kuramdaki gelişmeler göstermiştir ki, işgücü piyasasında rekabetin ve fiyat oluşumunun serbest olduğu durumda, çalışma ve ücret koşulları bundan olumsuz yönde etkilenmektedirler. İşçinin durumunu ve dolayısıyla çalışma ve ücret koşullarını düzeltmenin iki önemli yolunun sendika kurma ve toplu sözleşme düzenini kurmak olduğu artık herkesce benimsenmektedir. İşçi ve işveren sendikalarının kurulabilmesi bunların üyelerinin, özellikle işçilerin birbirleriyle rekabetini sınırlandırmaktadır. Toplu pazarlık ve toplu sözleşme yapabilme hakkı da bireysel iş sözleşmeleri için de bir gösterge olmaktadır. Ayrıca, en az ücretin saptanmasında devlet işçi ve işveren temsilcisi kuruluşlara, yetki delegasyonu yoluyla, ya devletin temsilcileri ile birlikte veya bu olmaksızın, tüm ülke için geçerli olmak üzere, en az ücreti saptama gücü vermektedir²⁴.

1.5.1.3. PARA DÜZENİ

Para düzeni, ulusal ve uluslararası düzeyde para konusunu düzenleyen hukuk normlarının tümüdür. Para düzenini oluşturmaya yönelik politika ülkenin gelişme düzeyinin yükselmesiyle ve uluslararası ilişkilerin artmasıyla birlikte ve parasal araçlar yalnızca para politikasının amaçlarına değil, bunun yanı sıra ekonomi politikasının öteki amaçlarına giderek daha çok hizmet etmeye başlamasıyla birlikte, zaman içinde daha

²⁴ Ayn.

çok önem kazanır ve daha da zorlaşır. Para düzenini oluşturan hukuk normları ekonomiye para sağlanmasına, yani ulusal ödeme araçlarının ve yabancı ödeme araçlarının sağlanmasına hizmet ederler.

Ekonomiye yeterli ödeme aracının sağlanması, para yaratmanın düzenlenmesini ve bunun yanı sıra döviz kurunun oluşum biçiminin ve döviz alışverişinin nasıl yapılacağına düzenlenmesini gerektirir. Para yaratma, bilindiği gibi, hem nakit para yaratmayı, hem de bankaların kredi yaratmasını kapsar. Merkez bankası yasası para yaratmanın düzenini belirleyen en önemli araçtır. Burada, para yaratma yetkisinin kimde olduğu, yaratılacak paranın miktarsal olarak nasıl sınırlanacağı, merkez bankası yönetiminin devletten ne ölçüde bağımsız olacağı, para ve kredi oylumunun düzenlenebilmesi için merkez bankasının ne gibi araçlara sahip olacağı belirlenir.

Bilindiği gibi, bin dokuz yüz otuzlara kadar dolanımda bulunan nakit para miktarı, belli bir ölçü içinde, merkez bankasının sahip olduğu altın miktarına bağlanmıştı. Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomi politikasının daha çok amaca hizmet etmeye başlamasıyla, bu katı ilişkiden vazgeçildi ve dolanıma çıkarılacak para miktarı başka koşullara bağlandı. Ayrıca, ekonomik gelişme ile birlikte nakit olmayan ödeme ilişkileri de hızla arttı. Bu da kredi kuruluşlarının kredi yaratabilme olanaklarını sınırlayan yeni düzenlemeler getirilmesi zorunluluğunu doğurdu²⁵.

Bilindiği gibi, liberal görüşün etkin olduğu dönemde merkez bankaları büyük ölçüde devletten bağımsız bir biçimde düzenlenmişti ve o zaman da görevi yalnızca fiatlar genel düzeyinin istikrarının sağlanması idi. Bilinen gelişmelerle birlikte merkez bankasının izleyeceği politikanın genel ekonomi politikası ile uyumlulaştırılması zorunluluğu ortaya çıktı. Bu zorunluluğa uygun olarak merkez bankaları yeniden düzenlenirken, sonuçta aynı amaca hizmet eden değişik düzenlemeler ortaya çıktı. Ancak, bu konu günümüzde de tartışılır olma özelliğini yitirmedi.

Merkez bankalarının görevlerini yerine getirebilmeleri için gereksindikleri araçları merkez bankaları ile ilgili yasama kendilerine sağlar; bunlar para ve/veya kredi yaratma ile ilgili düzenlemelerdir. Merkez bankalarının geleneksel olarak kullandıkları

²⁵ Aynı.

dolaylı müdahale araçlarına, yukarda sözü edilen ekonomideki gelişmelerle birlikte, kredi kontrol sözleşmeleri gibi, yeni yeni doğrudan müdahale araçlarının da eklenmesi gerekmiştir. Para değeri istikrarının korunması amacının dışındaki ekonomi politikası amaçlarına ulaşmada, devletin kendilerine verdiği görev gereği, merkez bankalarının uyguladıkları doğrudan müdahale araçlarından olan, selektif kredi politikası da bu doğrudan müdahale araçlarından biridir²⁶.

Altın para sisteminden kağıt para sistemine geçişle birlikte ülkelerin dış ödeme ilişkileri de yeniden düzenlenmek durumunda kaldı. Altın otomatizminin işlemediği durumda, artık sabit paritelerden söz etme olanağı da kalmamıştı. Bunun sonucu olarak da ülkeler bir döviz kuru politikası izlemek zorunda kaldılar. İzlenen bu politika her ülkenin koşullarına göre biçim aldı ve her ülkede koşullarla birlikte değişti. Bu değişme günümüzde de sürmektedir.

1.5. 1. 4.MALİYE DÜZENİ

Maliye düzeni, kamu maliyesini düzenleyen hukuk normlarının tümüdür. Maliye düzeni kavramı, bu çalışmada tüm kamu bütçelerini, her tür vergiyi ve vergi benzeri şeyleri, kamunun varlık ve borç yönetimini ve tekel olsun veya olmasın tüm kamu girişimlerini kapsar biçimde geniş tutulmuştur.

Bilindiği gibi, liberal görüşün etkin olduğu dönemde mali işlemlerin “nötr” olması, yani alınacak önlemlerin piyasanın kendi kendini düzenleme sürecini herhangi bir biçimde bozacak nitelikte olmaması gerektiği savunulurdu. Bu görüş bir ölçüde gerçekçiydi de, çünkü devletin topladığı vergi ve dolayısıyla yaptığı harcamalar ulusal gelirin ancak yüzde on beşi düzeyine ulaşmaktaydı. Günümüzün ekonomik düzeninde ise devletin toplam harcamalarının oranı ulusal gelirin yüzde ellisi dolaylarına kadar yükselbilmektedir; bunun sonucu olarak da devlet bütçesinin, ister istemez, ekonomi politikasının para değeri, ödemeler bilançosu, konjonktür, büyüme, gelir ve varlık bölüşümü gibi değişkenleri üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Bu nedenle de devlet gelirleri ve harcamaları ekonomi politikasının önemli araçları olma konumundadırlar. Vergilerin ve devlet harcamalarının yanı sıra, meslek odaları veya sosyal sigortalar

²⁶ Aynı.

kurumu gibi kuruluşların değişik adlar altında vergi benzeri ödentiler toplamaları ve bunları değişik biçimlerde harcamaları giderek artan bir önem kazanmaktadır. Bunlardan sosyal sigorta kuruluşları giderek artan görevleri ve buna koşut olarak giderek büyüyen bütçeleri ile ekonomi politikasının ve sosyal politikanın birçok değişkeni üzerinde önemli etkiler yaratmaktadırlar. Bu özellikleriyle de bu kurumlar, görevlerinin nasıl sınırlanması, finansmanın nasıl sağlanması, yönetiminin nasıl olması, örgütlenmesinin nasıl olması gibi, değişik açılardan günümüzde de güncel tartışmaların önde gelen konusu olmaktadır.

Devletin gelirleri ve harcamaları ve bunları düzenleyen bütçeler, biçimsel yönden bakıldığında, serbest piyasa ekonomisi düzeni günlerinden beri önemli bir değişiklik göstermemiştir. Ancak, devletin topladığı vergilerin ve vergi benzeri ödentilerin, yaptığı harcamaların ekonomi politikası ile ilgili değişkenler üzerinde etki yapacak düzeye ulaşması, yapabileceği etkilerin bilincine varılmasıyla bunların ekonomi politikasının birer aracı olarak kullanılabilmesinin anlaşılması ve kullanılmalarda vergi düzenini, harcamalar düzenini üzerinde çok önemle durulması gereken bir duruma getirmiştir.

1.5.2. EKONOMİNİN AKIŞINA MÜDAHALE

Hukuk normlarının, başka bir deyişle davranış kurallarının veya oyun kurallarının, belirlenmesi yoluyla ekonomik oluşumun düzenlenmesinin, yani, altbölüm 1.5.1 de açıklayıcı kısa örneklerle gösterilmeye çalışıldığı gibi, ekonomik düzenin oluşturulmasının yanı sıra, devletin ekonomi politikası, oluşturulan bu düzenin belirlediği organların yine bu düzeni oluşturan kuralların verdiği yetkiye dayanarak gerçekleştirecekleri, ekonomik büyüklüklerin belirlenmesi veya bunlarda yapılacak değişikliklerle ekonominin akışını etkiler veya yönlendirir.

Ekonominin akışı veya ekonomik süreç 'üretmenin, değiştirmenin, tüketmenin, gelir elde etmenin ve geliri kullanmanın zaman içinde akıp giden oluşumu'dur. Bu oluşum iş bölümüne dayanan bir değişim ekonomisindeki çok sayıdaki tek tek ekonomik birimin planlarının uygulanmasının sonucudur. Bu nedenle akış politikası araçlarının yöneldiği erek bu tek tek ekonomik birimlerin planlarıdır. İster üretim birimi

olsun, isterse tüketici birimi olsun, her ekonomik birim planını yaparken, kendisinin değiştiremeyeceği, dolayısıyla veri olarak almak durumunda olduğu, gerçeklerle karşı karşıyadır, bunlar “plan verileri” olarak adlandırılabilir. Örneğin, gıda maddelerinin fiatları tüketici birimleri için birer plan verisidir veya kredi faizleri üretim birimleri için plan verisidir; ekonomik birimlerin bunları değiştirme güçleri yoktur, dolayısıyla planlarını yaparken bunları veri olarak dikkate almak durumundadırlar. Üretim birimleri veya tüketici birimleri bu plan verilenini dikkate alarak planlarını yaparken miktarlarını veya türlerini kendilerinin belirleyecekleri şeyler vardır; bunlar da “plan elemanları” olarak adlandırılabilir. Örneğin, bir üretim birimi için işgücünün veya kapitalin kullanılacak miktarları birer plan elemanıdır veya satın alınacak tüketim malının türleri ve miktarları birer plan elemanıdır. Eğer akış politikası araçları erek olarak plan verilerine yönelmişlerse, bunlar “dolaylı araçlar” olarak adlandırılır, çünkü burada plan elemanlarına ilişkin karar ekonomik birimin kendisine bırakılmıştır, başka bir deyişle, plan elemanları ‘dolaylı’ olarak etkilenmek istenmektedir. Buna karşılık eğer akış politikası araçları plan elemanlarını ‘doğrudan etkiliyorlarsa, yani ekonomik birime plan yapma veya seçme olanağı bırakmıyorsa, bunlar “doğrudan araçlar” olarak adlandırılır. Piyasa ekonomisi düzeninde genelde ‘dolaylı araçlar’ kullanılır²⁷

1.5.2.1- EKONOMİNİN AKIŞINA DOLAYLI MÜDAHALE

Ekonominin akışına dolaylı müdahalenin araçları iki ana grupta toplanabilir. Bunlardan birisi ‘parasal araçlar’, ikincisi ise ‘mali araçlar’dır

1.5.2.1.1 - PARASAL ARAÇLAR

‘Parasal araçlar’ ekonominin gereksindiği ülkenin kendi ve yabancı ödeme araçlarının sağlanabilmesi için merkez bankasının ve/veya hükümetin kullanabileceği araçlardır. Bu araçların kullanılmasının para ve kredi oylumu üzerinde bir etki yapması beklenir. Parasal araçların bazıları doğrudan müdahale araçları kapsamına girmektedir.

Bilindiği gibi, para ve kredi oylumunun dolaylı bir biçimde etkilenebilmesi için

²⁷ Aynı.

kullanılan temel araçlar reeskont oranlarının değiştirilmesi, açık piyasa işlemleri ve en az rezerv oranlarının değiştirilmesidir. Bu yolla gerek kredi kuruluşlarının, gerekse de dolaylı olarak ekonomik birimlerin plan verileri değiştirilmektedir.

Dış ödeme ilişkilerinin veya ekonomiye gereken dövizin sağlanmasının dolaylı bir biçimde etkilenebilmesi için temel araç döviz piyasasında müdahale alımları veya satımlarıdır. Burada da gerek kredi kuruluşlarının, gerekse de ekonomik birimlerin plan verileri değiştirilmektedir.

Bilindiği gibi, bu temel araçların uygulamada birçok çeşitlemeleri vardır.

1.5.2.1.2 MALİ ARAÇLAR

Parasal araçlarla karşılaştırıldığında, mali araçların sayısının çok kabarık olduğu görülür, ayrıca bunların ekonomik birimlerin planlamaları için miktarsal önemi çok daha büyüktür. Bu nedenle ekonominin yönlendirilmesinde mali araçlar görece olarak daha önemlidir. Mali araçlar yalnızca kamu gelirleri, kamu harcamaları, kamunun aldığı veya verdiği kredilerden oluşmaz. Bunların yanı sıra, her bir kalemin büyüklüğü ve toplamlar arasındaki fark da birer araç niteliğindedir. Sayıları çok kabarık olan mali araçlar, niteliklerine göre gruplandırılmış olarak, dizgesel bir biçimde şöyle sıralanabilir²⁸:

- A. Kamu harcamaları
 - a . ücretler ve maaşlar
 - b . tüketici birimlerine transfer ödemeleri
 - c . girişimlere transfer ödemeleri
 - d . yurtdışına transfer ödemeleri
 - e . mal ve hizmet alımları
 - f . kapital malları alımları (yatırımlar)
 - g . stok oluşturmak için mal alımları
- B. Kamu gelirleri
 - a . tüketici birimi gelirlerinden doğrudan vergiler

²⁸ Aym.

- b .girişimci gelirlerinden doğrudan vergiler
- c .dolaylı vergiler
- d .varlık vergileri
- e .kalıt vergileri
- f .gümrük vergileri
- g .sosyal sigorta katkı payları
- h .yurtdışına transfer ödemeleri
- C. Kamu kredileri
 - a .yurtiçinden kredi alma
 - b .yurtdışından kredi alma
 - c .yurtiçine özel kesime kredi verme
 - d .yurtdışına kredi verme
- D. Kamu bütçesinin gelir gider farkı
- E. Bütçenin oylumu

1.5.2.2- EKONOMİNİN AKIŞINA DOGRUDAN MÜDAHALE

Ekonomik birimlerin iki önemli plan elemanı miktar ve fiattır. Ekonomi politikasının doğrudan araçlarının yöneldikleri erek işte bu plan elemanlarıdır. Fiatların düzeyinin ne olacağı ve miktarın büyüklüğü konusunda verilen uyulması zorunlu buyruklar ekonomik birimlere bir seçim hakkı bırakmaz. Fiatlara ve miktarlara ilişkin bu uyulması zorunlu buyruklar “kontroller” olarak da adlandırılır.

‘Fiat kontrolleri’ değişik biçimlerde görülebilir; sabit fiatlar olabilir, daha üstüne çıkılması yasaklanan en yüksek fiatlar olabilir veya daha azı önerilemeyecek en düşük (asgari) fiatlar olabilir²⁹. Fiat kontrolleri genelde emredici mikro planlamanın yapıldığı ekonomik düzenlerde, örneğin eski Sovyetler Birliği’nde veya savaş ekonomisi uygulayan ve buna göre üretimini planlamak durumunda olan herhangi bir ekonomide, kullanılan bir araçtır. Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeninde ise, fiatın piyasada oluşması genel kuralının dışına çıkan, tek tek piyasalarda olağan dışı bir uygulama olarak algılanır. Fiat kontrollerinin uygulandığı piyasalar, ülkeden ülkeye değişik olmakla birlikte, ulaşım, gaz, su, elektrik, konut, bazı hammaddeler, bazı temel gıda

²⁹ Aynı.

maddeleri, bazı ücretler, krediler gibi alanlardır; bazı alanlarda fiatlar maliyet artı belli oranda kar olarak da saptanabilir. Bazı durumlarda bazı mallar değişik gelir gruplarına değişik fiatlardan satılabilir.

Enflasyon oranının çok yükseklerle ulaştığı durumlarda bazı ülkelerde 'fiatların ve ücretlerin dondurulması' önlemine başvurulur. Bilindiği gibi bu önlem belli bir anda geçerli olan piyasa fiatlarının ve ücret düzeylerinin üstüne çıkılamayacağı, yani genel bir 'en yüksek fiat' uygulamasına geçildiği anlamındadır³⁰.

Miktar kontrolleri de temelde emredici mikro planlamanın ana araçlarından biridir. Eğer uygulanan ekonomi politikası üretimi miktar kontrolleri yoluyla yönlendirmeyi amaçlıyorsa, bunu

- a. belli bir zaman süresi içinde üretilecek ürün miktarını belirleyerek,
- b. üretim için gerekli girdi miktarlarını belirleyerek (kotalayarak)
- c. teslim edilmesi istenilen ürün miktarlarını belirleyerek gerçekleştirebilir.

Tüketiciler için yapılan miktar belirlemeleri ise, söz konusu malların satışını fiş veya karne karşılığı yaparak veya kotalar koyarak gerçekleştirilebilir.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzenine sahip ülkelerde, bilindiği gibi, miktar kontrolleri tek tek bazı piyasalarda ve ancak gerekli görüldüğü durumlarda kullanılır. Bunlar, örneğin, bazı malların dışalımında, kapital çıkışlarında, ülkede çalışacak yabancı işçilerin sayısında, değişik alanlarda kullanılmak üzere verilecek kredilerde gerekli görülebilir. Bazı malların, silah veya uyuşturucu maddeler örneğinde olduğu gibi, üretimi, tüketimi, dışalımını veya dışsatımını yasaklanmış veya özel izne bağlanmış olabilir. Bazı durumlarda, ulaşım araçlarında, elektrikli araçlarda veya ilaçlarda olduğu gibi, sağlık ve/veya güvenlik gerekçesiyle kalite kontrolleri de uygulanıyor olabilir. Bazı durumlarda, sağlık, ulaşım, yerleşim, kent planlama, v.b. açısından gerekli görülerek, kuruluş yeri kontrolleri de söz konusu olabilir.

³⁰ Aynı.

BÖLÜM II
SOSYALDEMOKRASİ'NİN OLUŞUMU
VE EVRELERİ

2. SOSYALDEMOKRASİNİN OLUŞUMU VE EVRİMİ

Sanayi devriminin getirdiği zenginleşmenin şekillendiği serbest piyasa ekonomisi sistemi daha önce de ifade edildiği gibi batı toplumlarında gönenc düzeyinde genel bir artışa sebep olmuştur. Ancak bu zenginleşme hakça bir bölüşümle toplumun tüm kesimlerinin istifadesine sunulmadığı gibi toplumsal katmanlar arasındaki ekonomik farklılığın aşırılaştığı görülmüştür. Bu gelişmenin sonucunda toplumun bilhassa emek kesimindeki hoşnutsuzluk artarak sosyal çatışmaya dönüşmüştür

Batı toplumlarındaki bu sosyal gerilim toplumsal değerlerde de sarsıntı yaşanmasını doğal olarak gündeme getirmiştir. Tarih içinde toplumsal değişim talepleri her zaman kendi öncü düşündür ve filozoflarının da oluşmasına imkan tanımıştır. Feodal dönemden liberal döneme geçiş sürecinde bu yeni felsefenin siyasi ve ekonomik yapılanma gereksinimine düşünsel altyapı oluşumunda Voltaire, Montesquieu, Rousseau ve daha sonraları A. Smith, Ricardo gibi düşünürler öncülük etmişlerdir. Dönemin filozofları ortaya koydukları düşünce ve de modellerle toplumdaki sarsılan değerlerin içeriklerinin yeniden doldurulmasına olanak sağladıkları gibi yeniden yapılanma sürecine yeni ekonomik, sosyal, siyasi v.b. model önerilerinde bulunmuş olmaktadır.

2.1.MARKSİZMDEN SOSYALDEMOKRASİYE EVRİMLEŞME

19. yüzyıl işte bu yeniden yapılanma yönündeki toplumsal taleplerin şekillenmeye başladığı ve yeni siyasal ve ekonomik önerilerin kavramsallaşp formüle edildiği bir yüzyıl olmuştur. Sosyal çatışmanın kökeninde yatan emek sınıfının ölçüsüzce sömürülmesi ve iş ve yaşam koşullarındaki son derecede kötüleşmenin en radikal çözüm önerileri Marksist doktrinde, komünizm söyleminde odaklanmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında filizlenen bu politik yaklaşım bilindiği gibi Alman düşünür Karl Marx tarafından geliştirilmiştir. Doktrin, proleteryanın, yani işçi sınıfının örgütlenerek burjuva sınıfına karşı bir devrim gerçekleştireceğini ve üretim araçlarının toplumda el değiştirerek devletçi

bir organizasyonla eşit ve hakça bir bölüşümde refahın sağlanacağını ileri sürmektedir.

Karl Marx ve Friedrich Engels 'Komünist Manifesto'da fikirlerini açıklamaktadır. Manifesto'da o güne kadar toplumların gösterdiği gelişmelerin sınıfsal karakterini ortaya koymuşlar ve bu tezlerden yola çıkarak 'burjuva-kapitalist toplum düzenine proletarya tarafından son verileceğini' ve buna bağlı olarak toplum içindeki sınıfsal çelişkilerin son bulacağını ilan etmişlerdir. Sömürsüz, sınıfsız, eşitlikçi bir toplum tüm emekçi sınıfların ortak özlemidir. Manifestonun 'ruhu', sanayi devrimi ile büyüyen ve güçlenen burjuvazinin, toplumdaki bireylerin özgürce gelişmelerini 'eşit koşullarda' mümkün kılacak toplumsal temeli göz ardı eden 'liberal' söyleme karşı bir yanıttır. 'Bireyin özgür gelişmesi, toplumun tüm bireyelerinin özgür gelişmelerinin ön koşuludur.' Bu ise ancak bireyler arasında toplumsal eşitliğin sağlanmış olduğu koşullarda mümkündür³¹.

Marksist söylemdeki bu yeniden yapılanma ancak işçi sınıfının kanlı bir devrimle iktidarı ele geçirmesiyle sağlanabilmektedir. Bu yaklaşım 19 yüzyıldaki Avrupa merkezli sosyaldemokrat ya da sosyalist partilerce benimsenmiştir. Alman Sosyaldemokrat Partisi ve Rus Sosyaldemokrat Partisi gibi partiler sosyaldemokrat kimliklerini Marksist teori ve pratiğe dayandırmışlardır. Ancak aynı hareket ve partiler 20. Yüzyıla aitse bu, günümüzde anlaşılan biçim ve özülle sosyaldemokrasinin ifadesidir. Marksist teorideki devrimcilik anlayışı 20. yüzyıla beraber evrimci bir söyleme dönüşmüştür. Marksistlerce çokca eleştiri alan bu yaklaşımda, sosyaldemokrasi, işçi hareketi adına burjuvaziyle gerçekleştirilen 'şartlı' bir 'birarada yaşama' uzlaşmasıdır : İşçi hareketi, bu uzlaşmayla sermaye sınıfının bir sınıf olarak varlığını, özgürlüğünü, sürekliliğini garanti etmektedir. Parlamenter, temsili ve çoğulcu demokrasiyi bu anlayışla benimsemektedir. İşçi hareketi, bu tercihini, açık ve kesin bazı önkoşullara bağlamış, tercihini geçerliliğini, önkoşulların sürekliliğine bağımlı kılmıştır : Ekonomik ve siyasal iktidarın el değiştirebilir olması; işçi hareketinin siyasal özgürlüklerin tümüne sahip olması; işçi hareketinin kendi gücü oranında sosyal dengeleri

³¹ Deniz Kavukçuoğlu, *Sosyal Demokrasiye Temel Eğilimler*, (Birinci basım. İstanbul : Çağ Pazarlama A.Ş., 1998), s. 10.

etkileyebilmek, iktidar mekanizmalarında yer alabilmek, iktidar olmak hakkına sahip bulunması, önkoşullarını dikkate alarak evrimci çizgiyi kabul etmiştir³².

Marksist doktrini temel alan sosyaldemokrasi söylemi 20. Yüzyıla beraber değişime uğramıştır. Devrimci yaklaşımdan evrimci sürece yönelirken düzeni kökten reddetmeyip onunla uzlaşma yollarını aramaya koyulmuştur. Bu siyasal dönüşüm özellikle Alman Sosyaldemokrat Partisi bağlamındaki mücadeleler sonunda gerçekleşerek doktrinde bir ılımlılışmayla sonuçlanmıştır. Marksizm’deki radikal komünizm doktrini 1917’den itibaren uygulanma imkanı bulmakla beraber, salt siyasal ve ideolojik anlamda Batı Avrupa ve özellikle Almanya’daki sosyalist ve sosyal demokrat partilerce revizyonizme uğrayarak yeni bir çehre ve içerik kazanmıştır. Revizyonizm ile kastedilen Marksist komünist doktrinin gözden geçirilerek siyasal istemler paralelinde yumuşatılarak uzlaşmacı bir kimliğe ulaşılması olmuştur. Diğer bir söyleyişle, siyasal önerme uygulamadaki düzenle, yani statükoyla uyumlulaştırılmış olup onu tamamen reddetmemiş olmaktadır. Ancak sosyal demokrasi stratejik tercihlerini bir zorunluluk ya da uzlaşmada kendine düşen bir fedakarlık olarak değil işçi sınıfının ve genel olarak halkın yararı bu olduğu için yaptığı inancındadır. Örneğin ‘demokrasi tercihi’, bir mecburiyetin ifadesi değildir. ‘Geçici aşama’ ya da ‘orta yolun çözümü’ de değildir. Sosyal demokrasi, temsil ettiği toplumsal sınıfın yararını çoğulcu demokrasinin sürekliliğinde gördüğü için bu tercihi yapmıştır³³. Cem’e göre, aynı şekilde, sermaye sınıfının demokratik varlığını, özgürlüğünü ve sürekliliğini kabullenmek de, piyasa ekonomisini ve üretim araçlarında özel mülkiyeti reddetmemek de, bir uzlaşmanın sosyal demokratlara yüklediği zorunlu taviz değildir.

Sosyal demokrasinin 20. yüzyıl sürecindeki uygulamasına temel oluşturan ideolojik kaynağın iki farklı teorik yaklaşımçıları Alman siyaset düşünür ve adamları Eduard Bernstein ve Karl Kautsky’dir.

¹⁰ Cem., Ön.ver., s. 36-54.

³³ Aynı, s.38-54.

2.2. EDUARD BERNSTEIN

Eduard Bernstein, Alman siyasal düşün ve de siyaset dünyasının 1870-1930 arası önemli kişiliklerinden birisidir. Alman sosyal demokrat partisindeki başarılı çalışmalarının yanısıra, sosyaldemokrasiye günümüz de de kabul gören tezleriyle katkıda bulunarak 20. Yüzyıl sosyal demokrasisinin temellerini atmıştır.

1875 yılında, henüz 25 yaşında, Sosyaldemokrat Parti'nin yönetim kurulunda yer alan Bernstein'ın fikirlerinin gelişmesinde İngiliz sosyalistlerinin etkisi görülmektedir. İngiltere'deki sosyal ve siyasal gelişmeler Bernstein'daki ilk eleştirel yaklaşıma sebebiyet vermiştir. Viktorya döneminin liberal demokrasisi olumlu sonuçlar vermektedir. Sendikalar gelişerek liberal çevrelerle ittifaklar kurabilmekte ve bu uzlaşma da toplumda kabul görmektedir. Marks'ın tahlilindeki bu ilk model Komünist Manifestosu'ndaki şemalara hiç uymamaktadır³⁴. Bu gözlem Bernstein'da Marksist sosyalizm yaklaşımına karşı gelişen ilk kuşular olmanın yanısıra, tüm siyasal tez ve yaklaşımlarının da temellendiği ana düşünceyi de oluşturmuştur.

Bernstein'ın revizyonizmi Alman Sosyal Demokrat Partisinde uzun bir dönem yoğun eleştiriye uğramasına karşın 1900'lü yıllarla birlikte partinin örgütünün giderek Bernstein'ın tezlerine yaklaştığı görülmektedir. Çağdaş sosyal demokrat anlayışta da hala Bernstein'ın görüşleri öneminden hiç bir şey yitirmeden güncelliğini sürdürmektedir³⁵.

2.2.1 BERNSTEIN'DA SİYASAL YAPILANMA

Bernstein, Marksist öğretideki 'işçi iktidarı' yaklaşımını reddederken şiddete dayalı bir iktidarın yaşama şansının olmadığı üzerinde durmaktadır. İşçi sınıfının tek başına iktidara gelmesi mümkün olmadığı için, bunun ancak diğer sosyal güçlerle sağlanabilecek bir uzlaşmayla gerçekleşebileceğini düşünmektedir.

Bernstein kapitalist ekonominin kurumları içinde verilecek mücadelenin örgütlü bir yapılanmayla evrimleşerek başarıyı yakalayabileceğini, yani iktidar olabileceğini

³⁴ Cem, Ön.ver.,s.66-67.

³⁵ Aynı, s.67.

kabul etmektedir. Bu süreçte sosyal demokrasi mevcut düzen içerisinde evrimleşirken kurumlarını geliştirip etkinlik alanını da genişletebilecektir. Bernstein'a göre sosyalizm, kapitalizm çerçevesinde olgunlaşarak iktidara gelebilecek barışçıl ve evrimcil özelliklere sahip bulunmaktadır.

Bernstein, sosyalist hareket olarak, yapısal bir evrimi öneren ve işçi sınıfının durumunu iyileştirmenin yolunun ekonomik organizasyonla mümkün olabileceğini savunan yapıcı seçeneği benimsemektedir. Bu da slogancılıktan arınmış ve sabırlı bir siyasal mücadeleyi kabullenen bir Sosyaldemokrat Parti bünyesinde gerçekleşebilecektir.

Yapıcı sosyalist tercihte tüketim kooperatiflerinin yerinin önemi kadar siyasal uzlaşmalar da önem kazanmaktadır. Siyasal mücadele sonucunda iktidara ulaşabilmek işçi sınıfının sayı ve toplumsal güç açısından yetersizliği dikkate alındığında ancak bir müttefikle yapılacak ittifak çerçevesinde gerçekleşebilir gözükmektedir. Bu siyasal ortak da Bernstein'a göre burjuvazinin köktenci kesimidir.

Uzlaşmacı, ekonomik organizasyonu yöntem olarak benimseyen, bu evrimci siyasal mücadele, iktidar amacına ulaşmada genel oy ve parlamenter demokrasiye koşulsuz bir inançla sarılmaktadır.

Bernstein revizyonist düşünceleriyle çağdaş sosyaldemokrasinin yeşerdiği ilk ilkeler sistematığının oluşmasında öncü bir siyaset düşünürü olarak doktrinde yerini almıştır³⁶.

2.2.2.BERNSTEIN'IN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI

Bernstein, Marksist ekonomi politikasının temel dayanağı olan 'değer teorisi'ni eleştirel bir yaklaşımla önemsizleştirmeye çalışmaktadır. Özünde emeğin sömürülmesini açıklamayı hedefleyen Marksist değer ve artı-değer teorisine Bernstein'ın eleştirileri iki noktada yoğunlaşmaktadır³⁷.

³⁶ Aynı, s. 67.

³⁷ Aynı, s. 68.

Teoride değere ulaşabilmek için çok sayıda çıkarsama ve indirgeme yapmak gerekmektedir. Bu şekilde ulaşılan değer kavramı tam bir soyutlamanın ürünü olurken öz anlamından da uzaklaşma riskini taşıyacaktır. Soyutlamayla ifadesini oluşturmaya çalışılan değerden yola çıkarak belirlenecek artı-değer kavramı da son derece soyut bir belirsizlik taşıyacaktır.

İkinci eleştiri konusu, Marks'ın değer teorisinin ancak ilkel bir toplum modelinde değer kazandığıdır. Çağdaş ticaret ve bankacılık faaliyetlerinin yer aldığı bir toplumsal düzende Marksist değer teorisi açıklayıcı özelliğini yitirmiş gözükmektedir.

Bernstein 'kaçınılmaz ve yakın ekonomik bunalım teorisini' kabul etmemektedir. Ona göre pazarların uluslararasılaşması, iletişimin gelişmesi ve ürünlerin dolaşımının hızlanması sonucunda bunalımlar süreci ortadan kalkmaktadır.

2.3.KARL KAUTSKY

1854 yılında Prag'da doğan Kautsky Alman sosyal demokrasisine yaptığı hizmetlerle tıpkı Bernstein gibi evrensel kabul görmüş bir siyasal düşün adamıdır.

Kautsky, Almanya Sosyal Demokrat Partisi içindeki hizipleşmeler çerçevesinde, Bernstein'cılarının yer aldığı sağ kanada karşı ortaya çıkmış ve "Marksizme olan temel kuramsal referanslardan ödün vermeksizin, partisi için ünlü, devrimci, ancak devrim yapmayan parti formülasyonunu geliştirmiştir"³⁸.

Kautsky, Marksist öğretiyeye bağlı kalmakla beraber, o da Bernstein gibi, şiddeti, öngördüğü iktidara gelme mücadelesinin dışında tutmuştur. İktidara gelen işçi sınıfı zaten güçlenmiş olacağından ötürü, karşıtlarına şiddet uygulama ihtiyacında olmayacaktır. Kautsky, parti programında örgüte önemli bir yer vermektedir. Örgüt, işçi sınıfının ortak çıkarlarını ortaya çıkarıp gözetirken, bunları burjuvaziden ayrı tutacak sosyalist teori olmaksızın başaramayacaktır. Program, aynı zamanda, propagandaya yönelmektense örgütün bütünleşmesi doğrultusunda hizmet verici olmalıdır.

³⁸ Kavukçuoğlu, Ön.ver., s.37.

Çağımızdaki anlamıyla sosyal demokrasi, ilk ifadesini Bernstein'ın Marksist düşüncenin belirli alanlarına yönelik eleştirilerinde bulmuştu. Kautsky'nin Sovyet ihtilali ve Leninizm karşısındaki tavrında ise, sosyal demokrasinin kendine özgü siyaset modeliyle, demokrasi anlayışı biçimlenmiş ve zamanla kalıcı, belirleyici nitelik kazanmıştır³⁹.

Kautsky ve Bernstein sosyal demokrat ideolojide ne kadar karşıt noktalarda bulunsalar da en azından demokrasi ve şiddetin inkarı konularında birleşmektedirler.

2.3.1.KAUTSKY'DE SİYASAL YAPILANMA

Kautsky'nin siyaset yaklaşımı, işçi hareketinin leninist model ile sosyal demokrat model olarak bölünmesinde belirleyici olmuştur. Zaman içinde, tüm sosyal demokrat partiler bu siyaset modeli, az ya da çok, referans olarak almışlardır.

Modelde, sermaye sınıfının varlığı kabul edilip, şiddet kullanılarak yıkılması seçeneği kökten reddedilmektedir. Demokrasi, işçi sınıfının kendisini geliştirip iktidara gelmesi için vazgeçilmezdir. Aksi takdirde, işçi hareketi şiddete başvurarak soysuzlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Kautsky'nin siyaset modeli, Marksist önermeden temel bir farklı özellik gösteren , çoğulcu bir modeldir.

Nihayetinde, Kautsky'nin siyaset modeli, bu özellikleriyle, evrimci bir sosyalizmdir. İşçi sınıfı evrimselleşme sonucunda örgütlenmesini geliştirerek iktidar olacaktır. Parti programı da bu gelişime paralel olarak oluşurken bireyleri ikna amacı gütmemelidir. Çünkü, Kautsky'ye göre, sosyalist düşünce uzunca bir düşünsel çaba harcamadan ve çevreden algılanmadan öğrenilemez. Sonuç itibarıyla, gelişerek evrimleşecek olan işçi sınıfı, görüşlerinde ikna olacak ve böylece parti programı oluşabilecektir. Kautsky'nin bu görüşleri, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ekim 1891'deki Erfurt kongresinde onaylanarak partinin yeni programında yer almıştır.

³⁹ Cem, Ön.ver., s. 95.

2.3.2.KAUTSKY'NİN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI

Kautsky'ye göre burjuva toplumunun ekonomik gelişmesi, doğa yasalarının şaşmazlığı ile, emekçinin kendi üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olması temeline dayanan küçük işletmeleri çöküşe götürmektedir. Bu gelişme emekçiyi, kendi üretim araçlarından koparmakta ve onu mülksüz proletere dönüştürmekte, üretim araçları görece olarak az sayıdaki kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin tekeli haline gelmektedir⁴⁰. Bu durum toplumsal emeğin sürekli artan verimliliğine rağmen sömürülmüş olan sınıflar için yoksulluk ve zulüm kaynağı olmaya devam etme anlamına gelmektedir. Bu sömürü düzenine karşı çıkarak yoksulluk ve zulümden kurtulmak ancak işçi sınıfının kaçınılmaz olan siyasi mücadelesiyle sağlanabilecektir. Siyasi mücadele de siyasi örgütlenmeyi ve siyasal haklarla birlikte ekonomik mücadele ve ekonomik örgütlenmeye imkan verebilecektir. Ancak, Kautsky'ye göre, işçi sınıfının, üretim araçlarının mülkiyetini toplumsallaştırabilmesi için siyasi iktidarı ele geçirmesi gerekmektedir.

Kautsky, işçi sınıfının durumunun tüm kapitalist üretim tarzına sahip ülkelerde aynı olduğuna inanmaktadır. Uluslararası ticaret ve ilişkiler geliştikçe işçiler arası bağımlılık da artacağından, işçi sınıfının kurtuluşu tüm uygar ülke işçilerini eşit şekilde ilgilendirmelidir.

Kautsky'ye göre, Bernstein'ın yanlışı, paylaşım olayını gereğinden fazla önemsemesindedir; asıl meselenin üretim sisteminde yattığını yeterince vurgulamayışındadır. Kautsky, işçi hareketinin gerçekleştireceği temel değişimin üretim sisteminde olduğunu, üretim araçlarının toplumsallaşmasıyla bunun başarılacağını savunur ve Bernstein'ı, meselenin özünü ikinci plana bırakıp, tali konuya, yani, paylaşım, paylaşımındaki adalet ve eşitliğe önem vermekle suçlar.

Sosyal demokrasinin üretim sistemi ile paylaşım sistemi arasındaki hangi öncelik tercihinin dayalı dengelyi kuracağı, 20. Yüzyıl sosyaldemokrat partilerinin başlıca sorunu olacaktır⁴¹.

⁴⁰ Kavukçuoğlu, Ön.ver., s.42.

⁴¹ Cem, Ön.ver.,s.113.

2.4.İSVEÇ'TEKİ SOSYALDEMOKRASİ UYGULAMASI

1929 bunalımı liberal olduğu kadar sosyalist (sosyal demokrat) çevrelerde de çözüm üretimi arayışlarını yoğunlaştırmıştır. Her doktrin kendi bünyesinde yeni teoriler geliştirme çabalarına girmiştir.

Sosyaldemokrat çizgide bu çabalardan en çok kabul görüp uygulanma imkanı bulanı Keynesçi yaklaşımlar olmuştur. Kapitalist model içerisinde modelin reformunu öneren İngiliz iktisatçının kuramsal görüşleri sosyaldemokratlarca devletin ekonomiye müdahalesi, tüketimin yaygınlaşması ve yatırımların sosyalleştirilmesi bunalımdan çıkış için olmazsa olmaz uygulamalar olarak değerlendirilmiş ve uygulanmıştır. Bu yorumun en başarılı ve 44 yıllık uzun uygulamasını İsveç sosyaldemokrat partisi gerçekleştirmiştir.

İşsizliğin ortadan kalkması sloganıyla 1932 yılında iktidara gelen İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisinin üzerinde titizlikle durduğu en temel politikası üretim araçlarının topluma mal edilmesinin öncelikli bir amaç olmaktan çıkarılması olmuştur. Mali politikalara ve devletin yönlendiriciliğine önem veren uygulamalarında özel girişimin ve devletin gücünden aynı anda yararlanma hedeflenmiştir.

Üretim araçlarının mülkiyeti amacının bütün sosyal demokrat partilerde göreceli bir gerileyiş göstermesi, özellikle İsveç'teki 44 yıllık sosyal demokrat deneyle yakından bağlantılıdır. İsveç sosyaldemokrasisi, birbiriyle bağlantılı iki iddianın sahibidir :

1) Üretim araçlarının sosyal mülkiyetine öncelik tanımaksızın, bu araçlara sahip olmaksızın, işçi hareketinin ekonomiye ve devletin yönetimine biçim verebileceği iddiası;

2) Bu koşullarda gerçekleşen söz konusu biçimlenme sonucunda, özgürlük, eşitlik, güvenlik, dayanışma, ekonomik büyüme hedeflerini amaçlamış toplum modelinin gerçekleşeceği iddiası⁴².

⁴² Aynı, s.151.

Ancak, İsveç'in, ilk ve başarılı Keynesçi refah devleti uygulamasının tarihsel ve toplumsal yapısından kaynaklanan birtakım kendine özgü özellikleriyle açıklanması bilimsel yansızlık açısından gerekmektedir.

İsveç'te küçük mülkiyete dayalı köylülüğün siyasal güç oluşturması 1870'lere uzanmaktadır. Halkçı temsil geleneğinin ortaçağdan başlayarak orta-zengin köylülerin kendi yönetim birimleri ve polis örgütlerine sahip olmaları ülkeye özgü bir demokratik model oluşturmaktadır. Bu kesim, giderek kralın sadık bürokrasisine dönüşen kralcı toprak aristokrasisi tarafından da saygı görmüştür.

18. yüzyıldan itibaren gelişen yayın özgürlüğü, devletin şeffaflığı ve etkin bürokrasi uygulaması İsveç vatandaşına yasalara saygılı olma alışkanlığını kazandırmıştır. Ayrıca ülkenin ihtilal yaşamaması, 1809'dan beri savaşa girmeyişi ve tarafsızlık politikası tüm olumsuz marjinal yıkıcı akımlardan ülkeyi korumuştur.

Gelişen sanayi işçi sınıfını da geliştirmiştir. Aristokrasi ve burjuvazinin ülkeye özgü güçsüzlüğü işçi sınıfının siyasal ve ekonomik örgütlenmesini kolaylaştırıcı bir etmen olmuştur. Daha 1900'lerde ileri teknoloji uygulayan ve profesyonel yöneticilere şirket yönetimini bırakan burjuvazi sosyal demokrat siyaset yaklaşımındaki muhatap karşıt sınıfı oluşturmuştur.

Görülebileceği gibi, sosyaldemokrat anlayışın toplumsal yapılanmasını kolaylaştıracak bütün özellikler, İsveç'te vardır : Öteki sınıfların tarihsel güçsüzlüğü ve köksüzlüğü; işçi sınıfının sağlam ekonomik ve siyasal örgütlenmesi; yıkıcı, silahlı mücadele geleneğinin zayıflığı; burjuvazinin yenileştirici ve akılcı özellikleri; bir sanayi ülkesi olmanın öncelikleri, vb. Bu çerçevede, İsveç deneyinin evrensel bir model olmasını belki zorlaştırır ama, söz konusu deneyden çıkabilecek ipuçlarının ve alınacak derslerin sosyal demokrat partiler için değeri açıktır⁴³.

⁴³ Aynı, s.153-154.

BÖLÜM III

YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ VE YENİ EKONOMİK DÜZEN

3. EKONOMİK SİSTEM ÖLÇÜTÜ İLE SOSYALDEMOKRASİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ

3.1 SOSYALDEMOKRASİDE EKONOMİK DÜZEN

Ekonomik düzenin, ekonomik yaşamın her yönünü kapsamak üzere, bir yandan bireylerin uyması gereken kuralların saptanması, öte yandan devletin konu ile ilgili organlarının ve bunların görev ve yetkilerinin saptanması ile ortaya çıkan hukuksal yapının ifade edilmek istendiği önceden belirtilmişti. Bu hukuksal düzen, bilindiği gibi, üretim düzeni, piyasa düzeni, para düzeni ve maliye düzeninden oluşmaktadır.

Ekonomik düzeni meydana getiren bu dört alanın sosyal demokrat yaklaşımla değerlendirilmesinden ‘yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni’ ortaya çıkmaktadır. Bu ekonomik sistem, özünde piyasa ekonomisi sisteminin bir türevidir. Diğer bir deyişle, birtakım farklılıklar içermekle beraber, iki ekonomik sistem de piyasa ekonomisinin farklı yorumlanmasından başka bir şey değildir.

3.1.1 ÜRETİM DÜZENİ

Bu alandaki hukuksal düzenlemelerden en önemlisi , üretim planının içeriğinin nasıl olacağına kimin karar vereceği, ya da, üretim araçlarını kullanma yetkisinin kime ait olduğu ve bu hakkın ne ölçüde sınırlandırıldığıdır. Kısaca mülkiyet hukuku diye tanımlayabileceğimiz bu alan özel ve kamu mülkiyeti olarak iki kısma ayrılır.

Yönlendirilen piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde, ülkenin tarihsel gelişimine uygun olarak, kamu mülkiyetindeki girişimler ya özel girişimlerin devletleştirilmesi sonucu, ya yabancıların mülkiyetinde olan girişimlerin ulusallaştırılması sonucu veya girişimi devletin kendisinin kurması ile oluşmuştur.

Burada en önemli sorun, sosyal mülkiyetin ne ölçüde olacaktır. Sosyal demokrat ekonomi politikası, 20. Yüzyıl başlarında, yegane siyasal seçeneğin üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinde olduğu idi. 1920’lerde karma ekonomi yaklaşımının

önerdiği ılımlı kamu mülkiyeti kabul görmeğe başlamıştı. Bu konunun tartışması her dönemde süregelirken ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklı önermeler geliştirilmekte olup aynı sosyaldemokrat parti içerisinde bile değişik yaklaşımlar seslendirilmektedir.

Bir diğer hukuksal düzenleme ise girişimin hukuksal biçimidir. Sosyaldemokrat gelenekte girişimlerde ağırlık üretim ya da tüketim alanında işlevselliği olan kooperatiflere verilmektedir. Ancak ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklı yaygınlıkta olmakla birlikte, şahıs ve sermaye işletmeleri kurmak, uygulanan ekonomi politikaları gereğince serbest bırakılmaktadır. Bununla beraber neredeyse tüm sosyal demokrat parti programlarında kooperatif tipi girişimler önem taşımaktadır.

Üçüncü bir hukuksal düzenleme de, işçinin ve yönetimin sağlığının korunabilmesi için üretimin teknik ve zaman açısından nasıl düzenleneceğidir. Bu alanda, yönlendirilen piyasa ekonomisi uygulanan tüm ülkelerde, zaman içinde, çalışanların sosyal haklarındaki artışa paralel bir iyileşme dikkati çekmektedir. Bir önceki yüzyıldan acı deneyimleri olan işçi kesimi sendikal örgütlenmesini oluşturup, bunu geliştirerek çalışma ve yaşam şartlarında kazanımlar elde etmiştir. Bazı ülkelerde sendikalılık zorunlu tutulmuş, bazılarında parti üyeliği için bu mecburiyet öngörülmüştür. İşletmede işgücünün korunması anlayışı teknolojik, kültürel ve ekonomik gelişmeye paralel olarak tüm ülkelerde az ya da çok, hızlı ya da daha yavaş bir gelişim göstermektedir.

3.1.2. PİYASA DÜZENİ

Piyasaya girişi, fiyat oluşumunu, ve rekabet koşullarını düzenleyen hukuk normları, önceden belirtildiği gibi, piyasa düzenini oluştururlar.

Bu hukuk normlarını Alman Müller - Armack'ın yaklaşımları doğrultusunda değerlendirdiğimizde, yönlendirilen piyasa ekonomisinin temel biçimi iki tezdten oluşmaktadır :

1) Çalışma ve başarı rekabeti (fonksiyonel rekabet), tüketici isteklerine daha iyi cevap vermekte ve aynı zamanda sosyal gelişmenin temeli olmaktadır. Bu

sonuç, rekabetin fonksiyonu olarak ortaya çıkmakta ve madalyonun ilk yüzünü oluşturmaktadır.

2) Madalyonun ikinci yüzü ise sosyal dengelemedir. Sosyal güvenlik, çevrenin insancillaştırılması, eğitim imkanlarının genişletilmesi gereklidir. Zira sosyal dengeleme, özel mülkiyetin, özgür çalışma imkanlarının ve özgür girişimciliğin doğrudan ön koşuludur. Aynı zamanda da, çalışma ve başarı rekabetinin düzenlenmesinin ve geliştirilmesinin temelidir.

Böylece piyasa ekonomisi, rekabet düzeni olarak korunmakta, ancak, bu düzen sosyal açıdan dengelenmektedir. Müller-Armack'a göre piyasa ekonomisinin temel formülü bunlardan biriyle değil, ancak ikisiyle birlikte ortaya konmaktadır. Sistemin yapısı, madalyonun iki yüzü olarak bu iki unsurun birliğinden oluşmaktadır. Birine ağırlık vermek mümkün olmadığı gibi, birini diğeri olmadan da düşünmek mümkün değildir. Zira, sosyal güvenlik ve dengeleme olmadan, çalışma ve başarıya dayalı ekonomik rekabet düzeni olamayacağı gibi; piyasa ekonomisinde rekabet düzeni olmadan, sosyal dengeleme de olamamaktadır. Sosyal güvenlik, ekonomik özgürlüklerin ve rekabetin ön koşulları olan özel mülkiyetin, serbest çalışmanın ve serbest girişimciliğin garantisi olmaktadır.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi, toplumsal açıdan, piyasa özgürlüğü ile sosyal dengelemeyi bağdaştırmaya yönelik bir yaklaşım olmaktadır. Bununla toplumsal uzlaşma ve barışı getirmesi amaçlanmaktadır. Güttüğü politikalarla, piyasaya dayalı genel düzenin bilinçli şekillenmesini istemektedir. Bunun için rekabeti temel koordinasyon ilkesi olarak seçmektedir. Böylece kendini merkezden yönetimli ekonomik düzen tiplerine karşı sınırlandırmakta; piyasadaki serbest girişim ve ekonomik başarıyı güvence altına alan sosyal gelişmeyi amaçlandırmaktadır⁴⁴.

3.1.3.PARA DÜZENİ

Önceden belirtildiği gibi, para konusunu ulusal ve uluslararası düzeyde düzenleyen hukuk normları para düzenini oluşturmaktadırlar.

⁴⁴ Erkan, ÖN.ver., s. 110-111.

Ekonominin ihtiyacı olan ödeme aracının sağlanması, para yaratmanın düzenlenmesini, döviz kurunun oluşum biçiminin ve döviz alışverişinin nasıl yapılacağına düzenlenmesini gerektirir. Bilindiği gibi, Merkez bankası yasası para yaratmanın düzenini belirleyen en önemli araçtır. İşte bu noktada, Merkez bankasının devletten (siyasal erkten) ne ölçüde bağımsız olacağı onun yetki ve sorumluluklarının ve uygulamalarının ne ölçüde siyasi olup olmayacağına bir göstergesi olmaktadır.

İktidarların etkisindeki Merkez bankaları, son yıllarda, batı ülkeleri ve ülkemizde de izlendiği gibi, başarısız para politikası uygulamalarıyla gündeme gelmişlerdir. Bu duruma çözüm olarak, Batı Avrupa ülkelerinde, Merkez bankaları, yeniden düzenlenmiş ve kendilerine belli ölçülerde bağımsızlık tanınmıştır. Bu iktisat politikası tercihi, sosyaldemokrat partilerce benimsenmiş olup tanınan bağımsızlığın ölçüsü ülkeden ülkeye, bir sosyaldemokrat partiden bir diğerine değişmektedir.

Genel anlamda, para politikası uygulamaları, sosyal demokrat iktidarların ekonomiye müdahale araçlarıdır. İktidardaki sosyal demokrat parti ekonomiyi yönlendirmesinde yaygın bir sosyalleştirmeye ihtiyaç duymadığı faaliyetlerinde, bu araçları ekonomi politikası amaçları doğrultusunda kullanır.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzenini, serbest piyasa ekonomisi düzeninden ayıran en temel ölçüt, sosyal dengelemenin gerekli olduğu durumlarda kaçınılmaz olan sosyalleştirme uygulamalarıdır. Bu da, sosyal demokratların en temel politika tercihleri olan, eğitim, sağlık, aile yardımları ve işsizlik sigortası gibi sosyal harcamaları içermektedir. Söz konusu politika tercihlerinin dışında, para düzeni açısından, serbest piyasa ekonomisi düzeni ile yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni arasında, çağdaş sosyal demokrat yaklaşımda başkaca bir farklılık bulunmamaktadır.

3.1.4.MALİYE DÜZENİ

Maliye düzeni, önceden belirtildiği gibi, kamu maliyesini düzenleyen hukuk normlarının tümüdür. Kamu maliyesi ise, kamunun varlık ve borç yönetimini; vergi ve benzeri şeyleri, kamu harcamalarını ve kamu bütçelerini içermektedir.

Serbest piyasa ekonomisi sisteminin uygulamasında, maliyeyle ilgili alınacak önlemlerin piyasanın kendi kendini düzenleme sürecini bozacak nitelikte olmaması gerektiği savunulmaktaydı. Özellikle devlet harcamalarının zaman içerisinde ulusal gelirin yarısı dolaylarına yükselmesi ve devlet bütçesinin de gelir ve varlık bölüşümü gibi değişkenler üzerinde etkili olması sebebiyle devletin gelir ve harcamaları ekonomi politikasının önemli araçları durumuna gelmişlerdir. Bu arada, meslek odaları ve sosyal güvenlik kurumlarının giderek artan ölçüde topladıkları ödentiler ve yaptıkları harcamalar ekonomi ve sosyal politikaların birçok değişkeni üzerinde etkili olmaktadır.

Politik tercihleri, özellikle de sosyal politikaları bu denli ilgilendiren bu uygulamalar siyasal partilerin programlarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır. Bu noktada sosyaldemokrat partilerin, politik önerme ve uygulamalarındaki yaklaşımlarını Hüsnü Erkan şöyle açıklamaktadır :

Gelirin yeniden dağıtımının klasikleşmiş yolu maliye politikalarıyla olmaktadır. Farklılaştırılmış vergi oranları (örneğin, artan oranlı gelir vergisi) ve özel vergiler (örneğin, yüksek gelir düzeyleri için ek gelir vergisi) değişik nüfus kesimlerinin sosyal amaç beklentilerine karşılık olacak biçimde bir yük getirmekte ve vergi gelirleri topluma sunulacak hizmetler için kullanılmaktadır. Aynı zamanda belli sosyal kesimler devletin sosyal harcamalarıyla desteklenmektedir. Farklı vergi türleri harç ve kredilere bağlı olarak şekillenen devletin gelir yapısı yanında, devletin harcama yapısının da gelir dağılım etkisi söz konusudur. Bu sonuç, özellikle belli nüfus kesimlerine daha iyi koruma getirmesi yönündeki harcamaların ağırlıkta olduğu durumlarda daha belirgindir⁴⁵.

3.2.SOSYALDEMOKRASİ-EKONOMİ İLİŞKİSİNDE YÖNTEM

Yöntem, önceden belirtildiği gibi, uygulanacak ekonomi politikalarında amacın gerçekleşmesine yönelik davranış kurallarının düzenlenmesidir. Bu kurallar, genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

⁴⁵ Erkan, Sosyal Piyasa ekonomisinin Sosyal Boyutu (Yayın Serisi No: 5. İzmir: Tükelmat A.Ş., 1994), s.41.

Özel ilkeler, örneğin ücretin belirlenmesi gibi mikro ölçekli kurallardır. Makro düzeyde sistemi belirleyen genel ilkeler ise ekonomik sistemin geneli ile ilgilidirler. Bu genel prensipler koordinasyon ve subordinasyon olarak iki grupta yer almaktadırlar.

3.2.1.YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİNDE KOORDİNASYON İLKESİ

W. Eucken'e göre koordinasyon ilkesinin iki şekli vardır. Bunlar piyasa ekonomisine ve merkezden yönetilen ekonomiye ilişkin koordinasyon ilkeleridir.

Yönlendirilen piyasa ekonomisinde koordinasyon ilkesi, serbest piyasa ekonomisindeki işlevselliğinden farklı değildir. Bir başka ifadeyle, ekonomik birimler,birbirlerinden bağımsız, ancak birbirlerine uyumlu bir şekilde oluşturdukları ahenk içerisinde işlerler.

3.2.2.YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİNDE SUBORDİNASYON İLKESİ

Subordinasyon ilkesi, önceden belirtildiği gibi, devlet ile ekonominin ilişkilendirilmesini belirlemektedir. Theodor Pütz'ün dört şekilde olacağını savunduğu bu ilişkilendirmeler içinde yönlendirilen piyasa ekonomisi için geçerli olanı, ekonomik birimlerin planlarını özgürce oluşturdukları ancak devletin bunların plan verilerini değiştirerek müdahalede bulunduğu seçeneğidir.

Sözkonusu ilişkilendirme yönlendirilen piyasa ekonomisi sistemi uygulanan ekonomilerde yer almaktadır. Serbest piyasa ekonomisi düzeninde, devletin ekonomi üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı kabul edildiğinden, ekonomik birimlerin planlarını özgürce oluşturmalarına karşın, devlete tanınan gerekli gördüğü yerde müdahale hakkı,yalnızca yönlendirilen piyasa ekonomisi uygulamalarında işlerlik kazanmaktadır.

3.3.SOSYALDEMOKRASİNİN EKONOMİ POLİTİKASI

Sosyaldemokrat düşüncenin kendine özgü bir ekonomi politikası olup olmadığı tartışması 20. yüzyılın başlarından bu yana süregelmektedir. Bunda, ülkeden ülkeye,

dönemden döneme, hatta bir sosyaldemokrat partiden diğerine, çeşitli iktisat politikası tercihlerinin uygulamaya konulması başlıca neden olmuştur. Ancak, sosyal demokrat partilerce benimsenen tüm iktisat politikalarının amacı, toplumsal çıkarların bireysel çıkarların önünde yer aldığı bir ekonomik düzenin tesis edilebilmesidir. Bu düzen de, temel teorik altyapı olarak Keynesgil iktisat politikasının sol yorumuna dayandırılmaktadır.

Keynesgil tam istihdam ve genel refah düzeyinin artırılmasının yanısıra sosyal demokrasinin doğası gereği zenginliklerin paylaşımında eşitlikçiliğin temel bir kaygı olarak yer aldığı görülmektedir. İsmail Cem, ‘Sosyal Demokrasi Nedir, ne Değildir’ isimli kitabında, sosyaldemokrat nitelikli partilerin benimseyip imzaladıkları ‘Sosyalist Enternasyonal’ bildirgesinde açıklanan sosyaldemokrat ekonomi politikasının bazı temel niteliklerine değinmektedir. Buna göre, sosyaldemokrat ekonomi politikası üçlü bir amaca sahiptir : sınıfsal, ekonomik ve siyasal⁴⁶.

a) Sınıfsal amaçtan kastedilen, temsil edilen kitle ve onun çıkarlarının öncelikli olduğu bir iktisat politikası düzenlemektir. Kitle tanımı ilk dönemlerde geniş anlamıyla işçi sınıfından yola çıkıp, giderek fikir işçisi, memur gibi çalışanları da içeren halk kesitleri ifadesine dönüşmüştür. Sosyal demokrat nitelikli partilerde, kitlelerini tanımlama biçimleri değişmekle beraber, hepsinde temel olarak işçi sınıfının ve sanayi işçisinin partisi olma özelliği değişmemiştir.

Avusturya Sosyalist Partisi’nin programında, ‘İşçilerin Partisinden, Bütün Çalışan Halkın Partisi’ne’ başlığı altında sosyaldemokrasinin sınıfsal öncelikler sıralaması ve tarih içindeki gelişimi vurgulanmaktadır⁴⁷ (Viyana 1978) :

“Sosyalistlerin temel hak ve özgürlükler için verdikleri mücadele, başından beri ‘demokratik bir toplum yapısı’ için verilen bir mücadele niteliğindedir. Sosyalist hareketin, desteğini, yalnızca işçi sınıflarından almadığı günümüzde de, bu mücadelenin söz konusu niteliği geçerliğini hala sürdürmektedir.

Bugün biz, mavi ve beyaz yakalı işçilerin, kamu görevlilerinin, profesyonellerin, aydınların, kültür sektöründe görev alanların, ticaret ve tarımda kendi işinde kendi

⁴⁶ Cem, Ön.ver., s.168.

⁴⁷ Aynı, s.169-170.

çalışmasıyla geçimini sağlayanların partisiyiz. Bütün bu grupların özlemleri, beklentileri, ancak sosyal demokrasi doğrultusunda değişen bir toplumda karşılanabilir.

Başlangıçta, sosyalist hareket esas olarak sanayi işçilerine dayanmaktaydı. (Günümüzdeki) daha yüksek gelir imkanları ve emekçi sınıfın kendi içinde artan farklılaşması, şu gerçeği değiştirmemiştir : Bugün bile, işçi sınıfı, bütün öteki gruplara oranla en yabancılaştırıcı çalışma koşullarına hedeftir ve karar alma sürecinin dışında bırakılmıştır. Özellikle, sayıları sürekli artan beyaz yakalı işçiler günümüzde sosyalist harekete güç katmaktadırlar. Bunlar, üretim araçlarına sahip değillerdir ve mavi yakalı işçilerle aynı konumdadırlar.

Teknik ve bilim çevrelerinin aydınları gibi, üretimi ve idareyi yönlendirenler de, büyük ölçüde kendi ücretlerine bağımlıdır. Ancak, bazı imtiyazları ve elitist (seçkin) düşünce tarzları, onları çalışan halkın geniş kitlelerinden ayrı tutmuştur. Bununla beraber, yükseköğrenim düzeyleri, onların, sosyal adaletsizlikleri ve tarihsel gelişmeleri anlamalarına imkan vermiştir. Bu sezgileri ve sosyal sorumluluk anlayışları, onların çoğunu, işçi hareketinin müttefikleri yapmıştır. Bu insanların teknolojik gelişime ve akılcı üretime olan ilgileri, çalışma koşullarını düzeltmek ve gerçek refahı arttırmak şeklindeki sosyalist amaçla çakışmaktadır.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sahipleri, gelirlerini sermayenin gücünden çok, kendi fiziksel ve entelektüel çalışmalarından sağlarlar. Ekonomideki büyüyen merkezileşme (tekelleşme) sonucunda, kendi işinde kendisi çalışarak ticaret yapan çok sayıdaki insan, işlerini kapatarak, ya da büyük şirketlere katarak, bağımsızlıklarını yitirmek zorunda kalmıştır. Bu durum, ürünlerin ve hizmetlerin bazı toplum kesitlerine akışını aksatmıştır.

Tarımdaki değişim, büyük ve küçük çiftçiler arasındaki bölünmeyi derinleştirmiştir. Kötü organizasyon, uluslar arası rekabetin baskısı ve tarım kooperatiflerindeki güç dağılımı, özellikle küçük çiftçiye zarar vermiştir. Geçimini sadece tarımdan sağlamak imkanından artık yoksun kalmış çok sayıda küçük çiftçi, sınai üretimde de bir yer bulmaya zorlanmıştır. Bu yarı-çiftçiler, iki yönlü bir ağırlığı üstlenmek durumunda kalmıştır : Yeterli teknik araçtan yoksun bulunmaları, tarıma

verdikleri emeğin süresini özellikle tarımdaki kadınlar açısından arttırmış; yarı-işçi olarak da, genellikle düşük ücretli ya da evlerinin uzağındaki işlerle yetinmişlerdir...’’

b) Ekonomik amaç, büyüme ve sanayileşmedir. İşçi sınıfı, sanayi ile doğmuş olduğundan, sanayileşme, sınıfsal tercihin somut sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sanayileşme yeni iş alanlarının açılması anlamına geldiğinden ve sosyal demokrasinin geleneksel iddiası da ‘iş’ olduğundan, sanayileşme, sosyaldemokrasinin öncelikli ekonomi politikası amacı olmaktadır. Sosyaldemokrasinin hedeflerinden birisi olan gelir paylaşımının hakça ve yaygın bir şekilde sağlanması yönünde , sanayi, iş yaratırken paylaşım sürecine yeni bireylerin katılımıyla da katkıda bulunmaktadır. Böylece, sanayi, oluşturulan artı değerini daha geniş bir kitleye dağıtıldığı ekonomik faaliyet olma özelliğiyle milli gelirin daha çok sayıdaki insan tarafından paylaşılmasına imkan tanımaktadır.

c) Diğer bir amaç olan siyasal tercih, demokrasi tercihidir. Erken sosyal demokrat partilerin sermaye sınıfını, barışçı yollardan, maddi dayanağından yoksun bırakma söylemleri zaman içinde terkedilmiştir. Sosyaldemokrat ‘çoğulculuk’ anlayışı ile bağdaşmayan bu yaklaşım en yaygın millileştirme taraftarı sosyaldemokrat partilerce bile kabul görmemektedir.

Günümüz ekonomilerinde, egemenliği, tek başına mülkiyetin belirlemediği yolundaki tezler ve görüşler, sınıfsal çoğulculuğu ve sınıfsal demokrasi tercihinin, sosyal demokrat ekonomi politikalarının amacı yapmıştır⁴⁸.

3.4.KÜRESELLEŞME, SOSYALDEMOKRASİ VE YÖNLENDİRİLEN PİYASA EKONOMİSİ

İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde, özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve A.B.D.’deki siyasal iktidarlar tarafından Keynesgil iktisat politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu makro politikalar, uygulandıkları ülkelerde ekonomik sorunların

⁴⁸ Aynı., s. 172-173.

çözümlemesine ve o ulusların gönenç düzeylerinin artmasına olanak sağladığından, Keynesgil iktisat politikaları 'refah devleti' deyişiyile özdeşleşmiştir.

Ancak, 1970'li yıllarla birlikte, bu tercihin, evrensel boyutta ortaya çıkmakta olan yeni ekonomik bunalıma çözüm üretemediği yepyeni bir kaos ortamı gelişmeye başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki astronomik tırmanış ve sebep olduğu yüksek enflasyon, üretim krizi, talebin zayıflaması gibi ekonomik sorunlar söz konusu politikalarla aşılamamıştır. Yeni dünya ekonomik bunalımı, kaynaklandığı sorunların çözümü amacıyla, uluslararası ekonomik ve siyasal yapılanmanın sorgulanmasını ve olası bir 'yeniden yapılanma'yı gündeme getirmiştir.

1970 sonları ve 1980 başlarında, siyasal ve iktisadi literatürde uluslararası ilişkilere yeni bir yönelim vermeye başlayan yeni bir kavramın yer almakta olduğu gözlemlenmektedir. Ülkelerarası etkinlik sahibi batılı gelişmiş ülkelerce sıkçana telaffuz edilen bu yeni kavram, uluslararası ilişkilerin üzerinde yeniden yapılanmaya başladığı : 'Küreselleşme' sürecidir.

Küreselleşme kavramı için çeşitli tanımlamalar yapılabilir. Sözcük, özü itibarıyla, ekonomik ve siyasal bütünleşmenin evrensel boyuta taşınmasıdır. Sermaye, meta ve ticaretin ulusal duvarlar ve kısıtlamaları aşarak, zaman ve mekandan soyutlanmış bir şekilde faaliyette yer alması bütünleşmenin en pratik ifadesi sayılabilir. Gümrüklerin sıfır noktasına kadar indirilmesiyle (Uruguay Round'u) ulusal pazarların en geniş ölçüde uluslararası rekabete açılması, özgürlüklerin olabildiğince yaygınlaşması ve etnik kimliklerin ön plana çıkartılması, özelleştirmenin gerçekleştirilmesiyle devletin ekonomi üzerindeki etkisinin en aza indirilmesi küreselleşmenin en temel istemleri arasındadır.

Küreselleşmenin, bir çeşit küresel bir entegrasyon olduğunu ileri süren yandaşları, zenginliklerin hakça dağılımının sağlanıp eşitsizliklerin törpülenerek yetenekler eşğine çekileceğini ve pastadan her kesimin ve herkesin adil bir pay alacağını ileri sürmektedirler. Küreselleşmenin, küresel bir kutuplaşma olduğunu savunanlar ise, zengin-fakir arasındaki açığın daha da artarak kutuplaşmanın yoğunlaşacağını öngörmektedirler.

Yirmi yılı aşkın bir süredir yeniden yapılanma sürecinde olan dünya düzeni henüz istikrarlı bir ortam sağlayamadığından küreselleşmenin ülkelere ne getirip götürdüğü konusunda henüz bir netlik ve fikir birliği oluşmamıştır. Bu itibarla, liberal ya da sosyalist çizgideki hiçbir siyasal parti, programında küreselleşme konusunda net, amacı belli, şekillenmiş herhangi bir özgün siyaset geliştirememiştir.

Küreselleşmenin, iktisadi alanda, tanımı gereği, liberal bir söylem ve yapılanmaya sahip çıktığı tartışmasızdır. Böylece, önerdiği ekonomi politikaları ancak olabildiğince serbest bir pazar ekonomisi düzeninde işlerlik kazanabilir niteliktedir. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanda liberalleşme söylemine odaklanan küreselleşmenin önerdiği bu yeni yapılanma ile, günümüzün liberal görüşteki partilerinin yanısıra sosyal demokrat çizgidekileri siyasal partilerin de uzlaşma arayışına girdikleri dikkat çekicidir.

İngiltere ve Almanya'daki sosyaldemokrat yönetimler söylemlerine daha bir serbestçilik (ekonomi politikaları açısından) kazandırmaktadırlar. Bu arada, küreselleşme konulu uluslararası toplantılardan, Seattle 1999'daki oturumlar sırasında, küreselleşme karşıtlarınca, bir tepki gösterisi sergilenmiştir. Davos 2000 toplantıları da, küreselleşme karşıtlarınca yine protestolara sahne olmuştur. Göstericilerin, 'Kapitalizme savaş' yazılı pankartları ortak kaygıyı dile getirmektedir : Aslında, küreselleşmenin sömürüyü ve eşitsizliği arttıran yeni ve yoğun bir kapitalist sömürü düzeni olduğu konusunda kuşkular oluşmuştur.

Mısır'lı ekonomist ve siyaset adamı Samir Amin, bu göstericilerin tepkilerini haklı çıkartıcı görüşleri savunmaktadır. Amin'e göre : "Küresel hiyerarşi içinde bir ülkenin konumu, onun dünya pazarındaki rekabet kapasitesiyle tanımlanır. Hegemonik güç (sömürgeci merkez ülke) konumundaki ülkeler bu eşit olmayan kavgada "beş tekeller" adını verdiğimiz şeyleri kullanırlar. Bu tekeller, toplumsal kurama bir bütün olarak tehdit oluştururlar. Bunlar : teknolojik tekeller, dünya finans pazarlarının finansal denetimi, gezegenin doğal kaynaklarının tekelleri, medya ve iletişim tekelleri, kitlesel yok etme silahları.

Bu beş tekeller bir bütün olarak alındığında küreselleştirilmiş değer yasasının işlediği yapıyı tanımlar. Değer yasası tüm bu kuralların özetlenmiş ifadesidir, "saf"

ekonomik rasyonelliğin nesnel ifadesi değil. Tüm bu işlemlerin koşullandırılması, çevre ülkelerde sanayileşmenin etkisini bozar, üretken çalışmaların değerini düşürür ve merkezlerin kar sağladığı yeni tekellerin faaliyetleri sonucu varsayılan katma değeri abartır. Sonuçta çevre ülkelerin sanayilerini ikincilleştirip onları taşeron rolüne indirerek dünyadaki gelir dağılımında daha öncekilerden çok daha eşitsiz yeni bir hiyerarşi doğurur. Bu, kutuplaşmanın gelecekteki biçimlerinin habercisi, yeni temelleridir’’⁴⁹.

Söz konusu kaygının dünya liderlerini etkilediği, 30. Davos Dünya Ekonomik Forumu’nda ele alınan başlıca konunun, Küreselleşme ve Sosyal Boyutu olması açısından anlamlı olmaktadır. Bill Clinton ve Bülent Ecevit, yaptıkları konuşmalarda aynı konuya parmak basmaktadırlar. Ecevit, adı geçen Forum’da, Türkiye’ye yatırım yapmayı düşünen önemli girişimcilerle yaptığı toplantı sonrasındaki açıklamasında, Dünya Ekonomik Forumu’ndaki en önemli gözleminin, artık iş adamlarının, ekonomik faaliyetlerin sadece kar yönünü değil, aynı zamanda toplumun gereksinimlerini ve sosyal adaleti de göz önünde tutmaları gerektiğini bilmeleri olduğunu belirtmiştir.

Bir taraftan ekonomik serbestleşme doğrultusunda daha az ulus-devlet ve yoğun bir serbest piyasa ekonomisi düzeni talep eden küreselleşme, diğer taraftan gerektiği kadar devlet müdahalesi isteyen yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni yanlısı sosyal demokrasi. Bu yeniden yapılanma süreci, küreselleşme, yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni açısından bugün için belirsizlikler yaratmaktadır.

3.4.1. KÜRESELLEŞME ve YENİ EKONOMİK DÜZEN

Kazgan’a göre, yeni ekonomik düzenin temel öğretisi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçiş; bütün ülkelerin dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla, ithalat – ihracat dış ticareti koruma politikalarının etkisinden arındırılacak, fiat sübvansiyonları kalkacak, paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu teşebbüsleri özelleştirilecek; mallar gibi hizmetlerin ve sermayenin dolaşımındaki kamu müdahaleleri de kaldırılacak; dolaysız

⁴⁹ Samir Amin, *Küreselleşme Çağında Kapitalizm* (Birinci Baskı. İstanbul : Sarmal Yayınevi, 1999), s.16-18.

yatırımlar, portfolyo yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri denetimden arındırılacak ve mali piyasalar bütünleşecektir. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve dürtüsünün kâr olduğu bir alana dönüşecektir. Devletlerin bürokratik müdahaleleri ortadan kalkacağı için, özel girişimler kendi rekabet güçlerine göre kazanacak ya da kaybedecek; rekabet koşulları verimliliği ve kârlılığı artırılacaktır⁵⁰.

Son elli yıldır dış ülkelerde dolaysız yatırım yapan çokuluslu girişimler, yeniden yapılanma süreciyle beraber, 1980 sonrası dönemde, yatırımlarında önceliği kâr marjı yüksek olan bankacılık, ticaret, turizm, sigortacılık gibi hizmet alanlarına vermektedirler.

Küreselleşme ile getirilen serbestleşme, merkez konumunda olan gelişmiş ülkelerin yeni kârlılık durumuna uygun çevre genişmekte olan ülkeler ortamının hazırlanmasına olanak sağlamaktadır. Yine de, dolaysız yatırımların en büyük kısmı merkez ülkelerin içinde, sanayileşmiş – bilgi çağına geçmiş ekonomilerin kendi aralarında gerçekleşmektedir⁵¹.

Çokuluslu girişimlerin bir diğer yeni uygulaması da, özellikle gelişmekte olan ülkelerde verimli olan yerel işletmeleri satın alarak katma değerlerini arttırmaktır. Söz konusu yerel işletmeler özel olduğu gibi, kamu mülkiyeti de alabilmektedirler. Ülkelerin yasaları buna elvermediği durumlarda, yönetimden, küreselleşmenin gereği bu yeni uygulamaya olanak sağlayacak uyum yasalarının çıkartılması beklenmekte olup, ulusal telekomünikasyon işletmelerinin çokuluslularca satın alınması örneğinde olduğu gibi “özelleştirme” olgusu “rasyonel” bir ekonomik faaliyet gibi sunulmaktadır.

Sermaye akımlarının serbestleşmesi, kâr haddinin düşmesi baskısı altında kendi yurdundan kaçma, sermayeye dışarıda daha yüksek getiri sağlayabilmektedir. Bu dolaşımdaki fonlar, özellikle, sermaye piyasaları, daha doğrusu mali piyasaları çok zayıf olan gelişmekte olan ülkelere gittiğinde, bunlarda büyük mali istikrarsızlık kaynağı

⁵⁰ Kazgan, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen* (Birinci Basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997), s.70-71.

⁵¹ Aynı, s.127-129.

olmakla beraber, spekülâtif hareketlere ivme kazandırarak, ithalatın ve krizlerle birlikte dış borçların artmasına neden olabilmektedirler⁵².

Yeni süreçte, finans piyasalarının birbirine eklemlenmiş olması ise bir ülke ya da bölgede ortaya çıkan yerel bir krizin etkilerinin önce yakın piyasalara sonra tüm dünyaya yayılmasına yol açmaktadır. 1997’de Tayland’da başlayan ve başlangıçta bu ülkeye özgü sayılan olay önce diğer Asya ülkeleri ve daha sonra da New York Borsası, Çek Cumhuriyeti ve Brezilya’yı vurarak küresel boyut kazanmıştır. Krizin bir diğer dikkat çekici yanı da, buhranın, önceki krizlerde olduğu gibi, kamu kesimi değil özel girişimlerde ortaya çıkarak yoğunlaşmasıdır. Sermayelerinin dört-beş katı kredi kullanan, çoğunlukla da döviz üzerinden borçlanan girişimler, yüksek oranlı devalüasyon sonrasında, bu borçların altında ezilmişlerdir⁵³.

Küreselleşme ile beraber, spekülâtif hareketler, gelişmekte olan ülkeler’in döviz ve hisse senedi piyasalarındaki alım-satımlarda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Spekülâtif girişimler, söz konusu ülkelerde sebebiyet verdiği mali krizlerle, bunların üretim kesimini zayıflattığı gibi, tüm rakip dengelerini de altüst etmektedirler. Merkez ülkelerde ise, mali krizler çoğu zaman üretim kesiminde kâr haddi düşüşünün sonucunda ortaya çıkmaktadırlar⁵⁴.

Ulusal piyasaların düzeni artık küreselleşmenin gereği olan kurumlar ve hukuk normlarınca oluşmaktadır. Özelleştirme uygulamaları da bu sürecin bir parçası haline dönüşmektedir. Özelleştirmenin “evrensel” boyuta taşınmasının ise birtakım gerekçeleri vardır. Borçlu olan çevre ülkelerindeki kamu girişimlerinin hisseleri borç anaparaları karşılığında satılmakta ve böylece uluslararası bankaların taşıdıkları riskler azaltılmaktadır.

Özelleştirmede, kamu tekellerinin öncelik alması ise sermaye piyasasındaki satış fiyatlarının düşük kârlara göre oluşması, kısaca ucuz olmasındandır. Böylece söz konusu girişimler özelleştirildiklerinde, iki yönlü kâr artışı kaynağı ortaya

⁵² Aynı.

⁵³ Osman Ulagay, *Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü* (İkinci Baskı. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 2000), s. 163.

⁵⁴ Kazgan, *Ön.ver.*, s.145.

çıkılmaktadır: satış fiyatlarının düşük olması ve özel tekele dönüştüğünde tekel fiyatı uygulanacağı için⁵⁵.

Rekabet olgusunun uluslararası ölçekte yoğunlaşması, alıcıların piyasalarla ilgili bilgi edinmeleri açısından önem taşımaktadır. Burada, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmelerle, piyasaların tamamen şeffaflaşma eğiliminin serbest piyasa ekonomisinin temel varsayımlarından olduğu hatırlanmalıdır.

Ülkeler, maliye politikalarını küreselleşmenin koşullarına uyarlamak durumundadırlar. Hükümetler, kendi sermayelerinin başka yerlere göç etmesini önlemek ve/veya yabancı yatırımcıları kendi topraklarına çekmek isterlerse, sermaye üzerindeki vergi yükünü düşürmek zorunda kalacaklardır. Böylece, maliye politikalarının “gelir ayağı” sakat gibi gözükürken; yönetimler, bütün yükü ücretlere ve uluslararasılaşmayan küçük sermayeye bindirmek durumunda olacaklardır. Bu da, gelir bölüşümünü giderek bozacak bir politika olmaktadır⁵⁶.

Yeni ekonomik düzende, ulus-devlet açısından işsizliği gidermek amacıyla bilinen Keynes’vari politikalar uygulama olanağı da neredeyse kalmamıştır. Çünkü, hükümetler işsizliği gidermek amacıyla para arzını genişleterek faiz hadlerini indirip bütçe açıkları yoluyla yatırımları finanse etmeğe girişeler, mali piyasalar hemen kendilerini cezalandırır. Sermaye daha yüksek getiri sağlamak üzere kaçısa geçer, paranın dış değeri zayıflar; kaçıışı durdurmak için faiz hadleri artırıldığında ekonomisinin reel kesimi de durgunluğa girer, işsizlik tırmanır. Böylece, yeni süreçte, ulus-devlet, vatandaşın iş garantisini verme gücünü de yitirmiş olmaktadır⁵⁷.

Küreselleşen dünyada, ulus-devlet önceleri kendi sermayesini sağladığı “iç pazar” güvencesini yitirmiştir. Paraların konventibl olmasıyla “kur ayarlaması” da bir politika amacı olmaktan çıkmış, kurları artık sermaye hareketleri belirler olmuştur⁵⁸.

⁵⁵ Aynı, s.146-150.

⁵⁶ Aynı, s.223.

⁵⁷ Aynı, s.224-225.

⁵⁸ Aynı, s.225.

3.4.2. KÜRESELLEŞME VE SOSYALDEMOKRASİNİN YENİ AÇILIMI

Teknolojik atılımın ve küreselleşmenin dünya ölçeğinde eşitsizlikleri daha da arttırdığı savını benimseyenler için çözümlerin sosyaldemokrasiden beklenmesi anlaşılır bir tercih sebebi sayılabilir.

Bu açıdan bakıldığında, sosyaldemokrat yaklaşımdan beklenen, değişen dünya koşullarının devletin koruyucu işlevine getirdiği sınırlamaları dikkate alarak, toplumun ezilen ve dışlanan kesimlerine çıkış yolları göstermek ve onlara gelişme yollarını açmak olacaktır. Burada vurgunun “zayıfı koruma”dan “zayıfı güçlendirme”ye kayması önemlidir. Hedefin, toplumun bireylerini kendi yetenekleriyle ayakta durabilecek noktaya getirmek olması gerekmektedir. Bu hedef ise, devletin “koruyucu-baba” rolünden “destekleyici-öğretmen” rolüne geçmesini gerektirecektir. Ayrıca devlet dışında, sivil toplum örgütlerinin bu alandaki katkısı da önem kazanmaktadır⁵⁹.

Günümüzde sosyaldemokrasi, ancak, üretim temeline dayanan analizler yapabilen, gücünü değer yaratan yeni sınıflardan alan ve gelecek ufku olan bir akım, bir hareket olarak ortaya çıkabilirse, gerçek anlamıyla iktidar olabilir ve ezilen kesimler için de çözümler üretme olanağını bulabilir. Devlete, küreselleşmenin yol açtığı zararları giderecek yeni işlevler kazandırabilir⁶⁰.

Küreselleşme sürecinde, devletin rolünün de temel bir tartışma konusu olduğu güncel bir gerçektir. Bu konuya, sosyaldemokrat bir partinin yaklaşımını sergilemesi açısından önem taşıyan, İngiltere’de İşçi Partisi’ne yakın bir kuruluş olan IPPR tarafından hazırlatılan “Promoting Prosperity” (Zenginliği Özendirmek) başlıklı raporda değinilirken, günümüzde ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayacak temel birimin özel firmalar olduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu raporda, “Piyasa ekonomisinde zenginliği firmalar yaratır; devletin/hükümetin rolü onlarla işbirliği yapmak ve onları desteklemektir” denmekte ve devletin rolü dört başlık altında toplanmaktadır:

⁵⁹ Ulagay, *Ön.ver.*, s.102-103.

⁶⁰ Aynı, s.103.

1. Rekabeti sağlamak ve denetlemek
2. Uzak görüşlü yönetimi özendirmek
3. İnsan potansiyelini geliştirmek ve eğitime destek sağlamak
4. İstikrarlı ve tutarlı makropolitikalar izlemek⁶¹.

Sonuç olarak, sosyaldemokrat anlayışta, devletin işlevleri küreselleşen dünyada yeniden tanımlanmaktadır. Bu da, devletin, küreselleşmenin gereklerini ve ekonomide belirleyici öğenin özel sektör olduğunu tartışmasız biçimde kabul eden bir anlayışla yeniden yapılanmasıdır⁶².

⁶¹ Aynı, s.104-105.

⁶² Aynı, 105.

SONUÇ

Ekonominin devletle ya da devletin ekonomiyle ilişkisi ilkel devlet düzenine geçildiği çağlardan günümüze değin süregelmiştir. En baskıcı yönetimlerden en demokratik rejimlere uzanan yelpazede, kurulan düzen despot ya da halkçı da olsa, çabaların yoğunlaştığı temel nokta, iki kurum arasındaki koordinasyonun, başka deyişle uyumun, nasıl sağlanacağı olmuştur. Bu arayış, doğaldır ki, devletin yapılanmasının ve yönetimdeki iktidarın demokratikliği ölçüsünde toplumun yararına gelişegelmıştır. İşte bu noktada, bu araştırmanın konusu önem kazanmaktadır.

Yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni, sosyal demokrat siyasetin ekonomideki uygulamalarının somutlaşabildiği yegane ekonomik düzendir. Bu ekonomik sistemde, devlet-ekonomi koordinasyonu, toplumsallığı ön plana çıkartan, ekonomide vucuda gelen tüm değerlerin, eşitlikçi ve çoğulcu bir demokrasi anlayışıyla toplumun geneline dağılımını amaçlayan bir dengelemedir.

Liberal ekonomi yaklaşımının sosyalist ekonomi anlayışıyla ılımlılaştırıldığı bu ekonomik düzenin ideolojik kaynağını, önceden belirtildiği gibi, Alman sosyal demokrasisinin önemli şahsiyetleri Bernstein ve Kautsky oluşturmaktadırlar. 20. Yüzyılla beraber Batı Avrupa'da, özellikle de Büyük Bunalım sonrasında sosyal demokrat iktidarlar, dönem ve ülkesine göre bu görüşün iktisat politikalarını uygulamışlardır. Daha revizyonist ya da daha devrimci çizgideki bu uygulamalar içerisinde en uzun süreli ve başarılı olanlarından, İsveç'teki Sosyal Demokrat yönetim özellikle Keynesçi refah devleti politikalarının sol yorumuyla dünya ölçeğinde ilgi uyandırmıştır.

Aslında sosyal demokrasinin önerdiği yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni, 20. Yüzyılla beraber serbest piyasa ekonomisinin yerini alan ve günümüzde de süregelen bir piyasa düzenidir. Tarihsel birikimler ışığında, günümüz iktidarlarının, çeşitli isimler altında sürdürdükleri sistem hep aynıdır : yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeni.

Ancak, son yirmi yıldır, yeniden yapılanan uluslararası ilişkilerde ve ulusal alanda, siyasal, ekonomik hatta sosyal hayatı yeniden şekillendirme çabasında olan yeni bir anlayış gözlemlenmektedir : Küreselleşme. Küreselleşmenin hayata geçirmek istediği ekonomik uygulamalar için gerekli olan piyasa düzeni, olabildiğince serbestleştirilmiş ve devletin müdahalesinin, yani yönlendirmenin olabildiğince en aza indirildiği bir piyasa düzenidir. Nitekim Kazgan, yeni dünya ekonomik düzeninin hedefinin, görünüşte, devletlerin “asli” görevleri dışında rolünün kalmadığı, sosyal devletin çok küçüldüğü ya da yok olduğu, özel girişimin dünya ekonomisiyle rekabet koşullarında bütünleştiği bir küresel ekonomik düzen yaratmak olduğunu belirtmektedir⁶³. Bu yapılanma çabalarına, her ne kadar sosyaldemokrat partiler ekonomi politikalarında yapmakta oldukları değişimlerle uyum sağlamayı amaçlasalar da, sosyaldemokrasinin piyasa düzeni olan yönlendirilen piyasa ekonomisi düzeninin önemli ölçüde değişime uğrayacağı kesindir; ancak bu süreçte nasıl bir evrim geçireceği ve sonuçta nerede nasıl bir konumda olacağı henüz tam olarak belli değildir.

21st Century Economics adlı derlemenin editörü William Halal’a göre ise, dünya, serbest girişime dayalı ancak sermayenin değil bilginin belirleyici olacağı yeni bir düzene, kapitalizmden farklı bir piyasa düzenine geçiyor. Bu düzenin kendine özgü bir değerler sistemi ve kapitalizmden farklı bir ekonomi politikası anlayışı yaratması söz konusu; ama pek çok kimse hala kapitalizmin değerlerini geçerli saymaya ve ona göre davranmaya devam ediyor⁶⁴.

⁶³ Kazgan, Ön. ver., s.50.

⁶⁴ Ulagay, Ön. ver., s.102.

YAPILAN GÖRÜŞMELER

Nusret Ekin, Profesör Doktor, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi (Emekli).

Taner Berksoy, Profesör Doktor, Bilgi Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Toktamış Ateş, Profesör Doktor, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

KAYNAKÇA

- Amin, Samir. **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**. Çeviren : Vasıf Erenus. Birinci Baskı. İstanbul : Sarmal Yayınevi, 1999.
- Cem, İsmail. **Sosyal Demokrasi Ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne değildir**. Yedinci Basım. İstanbul : Can Yayınları Ltd. Şti., 1998.
- _____. **Soldaki Arayış**. Birinci Basım. İstanbul : Cem Yayınevi, 1994.
- Erkan, Hüsnü. **Sosyal Piyasa Ekonomisi**. İzmir : Konrad Adenauer Vakfı Temsilciliği, 1987.
- _____. **Sosyal Piyasa Ekonomisinde Uygulanan Politikalar**. İzmir : Konrad Adenauer Vakfı Temsilciliği, 1992.
- _____. **Sosyal Piyasa Ekonomisinin Sosyal Boyutu**. İzmir : Konrad Adenauer Vakfı Temsilciliği, 1994.
- _____. **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**. İzmir : Konrad Adenauer Vakfı Temsilciliği, 1992.
- Fincancı, Yurdakul. **Günümüzde Sosyal Demokrasi**. İstanbul : TÜSES Yayınları, 1993.
- Kavukçuoğlu, Deniz. **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**. İstanbul : Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. Yedinci Basım. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1997.
- _____. **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**. Birinci Basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997.
- Lucchini, Ricardo; Charles Ridore. **Culture et Société, Introduction à la Sociologie Générale**. İkinci Basım. Fribourg : Editions Universitaires, Fribourg, Suisse, 1983.
- Özdalga, Haluk. **Çağdaş Sosyal Demokrasinin Oluşumu**. İstanbul : Hil Yayınları, 1984.
- Pütz, Theodore. **Kuramsal ekonomi Politikasının Temelleri**. Çeviren : Naci Kepkep. Dördüncü Bası. İstanbul : Der Yayınları, 1994.
- Ulagay, Osman. **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**. İkinci Baskı. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 2000.
- Yıldızoğlu, Ergin. **Globalleşme ve Kriz**. Birinci Baskı. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1996.